

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં

સ્પે. ફિમીનલ એપ્લીકેશની (દિશા) નં. ૭૫૪૭/૨૦૧૬

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમુર્તી શ્રી જે. બી. પારડીવાલા

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?	
૨	પત્રકારને સોંપવામાં આવે કે નહીં?	
૩	શું તેમના સ્વામી ચુકાદાની વાજબી નકલ જોવા માંગે છે?	
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	

=====

વાલજીભાઈ બેચારભાઈ રાઠોડ અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય & જ પ્રતિવાદી(ઓ)

=====

ઉપસ્થિતી:

શ્રી એ. જે. યાગ્નિક, અરજદાર (ઓ) નંબર ૧ માટે વકીલ

શ્રી મિટેશ અમીન, પ્રતિવાદી (ઓ) નંબર ૧ માટે જાહેર વકીલ

=====

કોરમ:માનનીય ન્યાયમુર્તી શ્રી જે. બી. પારડીવાલા

તારીખ:૦૫/૧૨/૨૦૧૬

મૌખિક ચુકાદો

કલમ ૨૨૬ હેઠળ આ રિટ-અરજી દ્વારા ભારતના બંધારણ, રિટ-અરજદાર-પોલીસ ગોળીબારમાં માર્યા ગયેલા મૃતકના પિતાએ નીચેની રાહત માટે પ્રાર્થના કરી છે:

“એ. પ્રતિવાદીઓ અને પ્રતિવાદી મુખ્યને નિર્દેશિત કરવા માટે સચિવ,
ગુજરાત રાજ્ય, ખાસ કરીને અરજદારને વર્ષ ૨૦૧૨માં થાનગઢ પોલીસ
ગોળીબારમાં ત્રણ દલિતોની હત્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં અગ્ર સચિવ

દરજ્ઞાના આઈએએસ અધિકારી શ્રી સંજય પ્રસાદ દ્વારા રજૂ કરાયેલા અહેવાલની એક નકલ પ્રદાન કરવા.

બી. પેન્ડન્સી અને/અથવા અંતિમ નિકાલ દરમિયાન અરજીમાં પ્રતિવાદીઓ અને પ્રતિવાદી મુખ્ય સચિવ, ગુજરાત રાજ્યને, ખાસ કરીને, વર્ષ ૨૦૧૨માં થાનગઢ પોલીસ ગોળીબારમાં ત્રણ દલિતોની હત્યાની ઘટનાના સંદર્ભમાં અગ્ર સચિવ દરજ્ઞાના આઈએએસ અધિકારી શ્રી સંજય પ્રસાદ દ્વારા રજૂ કરાયેલ અહેવાલને રેકૉર્ડ પર મૂકવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે.

સી. ન્યાયના હિતમાં યોગ્ય અને યોગ્ય માનવામાં આવે તેવી કોઈપણ અન્ય અને વધુ રાહત આપવી.”

આ રિટ-એપ્લિકેશનને જન્મ આપતી હકીકતો હોઈ શકે છે સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે:

અહીં રિટ-અરજદાર સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના થાનગઢ ગામનો કાયમી રહેવાસી છે. ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૨ના રોજ થાનગઢ ખાતે પોલીસ ગોળીબારમાં તેમણે લગભગ ૧૬ વર્ષની ઉંમરે તેમના પુત્ર મેહુલને ગુમાવ્યો હતો. એક દિવસ

પહેલા પોલીસ ગોળીબારમાં પંકજ અમરસિંહભાઈ સુમરા નામનો બીજો છોકરો પણ માર્યો ગયો હતો.કુલ મળીને પોલીસ ગોળીબારમાં દલિત સમુદાયના ત્રણ છોકરાઓના મોત થયા હતા.આ ઘટનાને પગલે કુલ પાંચ એફ. આઈ. આર. નોંધવામાં આવી હતી, જેમાં (૧) ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં. ૬૮, (૨) ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં. ૬૯, (૩) ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં. ૭૧, (૪) ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં. ૭૨ અને (૫) ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં. ૭૩, થાનગઢ પોલીસ સ્ટેશન, જિલ્લા સુરેન્દ્રનગર ખાતે નોંધવામાં આવી હતી.પાંચ એફ. આઈ. આર. માંથી, બે એફ. આઈ. આર. ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં.૬૮ અને ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં.૬૯ પોલીસ દ્વારા નોંધવામાં આવી હતી, જ્યારે એફ. આઈ. આર. ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં.૭૧,૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં.૭૨ અને ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં.૭૩ પોલીસ ગોળીબારમાં માર્યા ગયેલા ત્રણ મૃતકોના સંબંધીઓ દ્વારા નોંધવામાં આવી હતી.ઉપર ઉલ્લેખિત પાંચ એફ. આઈ. આર. માંથી, પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલી બે એફ. આઈ. આર. સહિત ત્રણ એફ. આઈ. આર. દલિત સમુદાયના કેટલાક સભ્યો સામે આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં પરિણમી હતી અને બે એફ. આઈ. આર. ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં.૭૨ અને ૨૦૧૨ની આઈ-સી. આર. નં.૭૩ હતી, જે મૃતકના સંબંધીઓ દ્વારા નોંધવામાં આવી હતી, જેના પરિણામે 'સી' સારાંશ અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.જ્યાં આરોપપત્રો દાખલ કરવામાં આવ્યાં હતાં તેવા કેસોની સુનાવણી ચાલી રહી છે અને અત્યાર

સુધી 'સી' સારાંશ અહેવાલ દાખલ કરવામાં પરિણમી હોય તેવી બે એફ. આઈ. આર. હવે રાજ્ય સરકાર દ્વારા રચાયેલી વિશેષ તપાસ ટીમ દ્વારા તપાસનો વિષય છે.

રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી પરથી એવું લાગે છે કે ભૂતકાળમાં રિટ-અરજદાર ૨૦૧૪ની વિશેષ ફોજદારી અરજી નં.૨૯૧૪ દાખલ કરીને આ અદાલત સમક્ષ આવ્યો હતો.ઉપરોક્ત રિટ-અરજીમાં, નીચેની દલીલો હતી:

“ ૩.૨ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે થાનગઢમાં ભાડું (મેળો) હતો.ભારવાડો અને દલિતો વચ્ચે એક નાનો વિવાદ ઊભો થયો હતો, જેમાં ભીડને વિખેરવા માટે પોલીસે લાઠીચાર્જ કરવો પડ્યો હતો અને આંસુ ગેસના સેલ ફેંકવા પડ્યા હતા.આ ગોળીબારમાં ૧૬ વર્ષનો એક સગીર છોકરો પંકજ અમરીશભાઈ સુમાર ઘાયલ થયો હતો.કે પાછળથી તેની ગરદન પર ગોળી વાગવાને કારણે તેનું મોત થયું હતું.

૩.૩ બીજા દિવસે આખો સમુદાય થાનગઢ પોલીસ સ્ટેશનમાં પોલીસ અધિકારીઓ સામે ફરિયાદ નોંધાવવા અને તેની વિરુદ્ધ રજૂઆત કરવા માટે એકત્ર થયો હતો.જ્યારે તેઓ થાનગઢ પોલીસ

સ્ટેશન જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે સી. આર. નં.૧-૭૨/૨૦૧૨ ધરાવતી એફ. આઈ. આર. ના ઉપરોક્ત આરોપી વ્યક્તિઓ સહિત ઘણા પોલીસ અધિકારીઓ ત્યાં આવ્યા અને પંકજ અમરીશભાઈ સુમ્રાના મૃત્યુ અંગે કોઈ ફરિયાદ ન નોંધાવવા બદલ ધમકીઓ આપવાનું શરૂ કર્યું.તે દરમિયાન, પોલીસે ફરીથી ગોળીબાર શરૂ કર્યો જેમાં અરજદારના પુત્ર એટલે કે. મેહુલ વાલજીભાઈ રાઠોડની છાતી પર ગોળી વાગી હતી, પ્રકાશ બાબુભાઈ પરમારનું ગોળી વાગવાથી મોત થયું હતું અને છાનાભાઈ વાનિયા પણ ઘાયલ થયા હતા.ઉપરોક્ત તમામ ત્રણ વ્યક્તિઓને હોસ્પિટલમાં ખસેડવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં મેહુલ વાલજીભાઈ રાઠોડ અને પ્રકાશ બાબુભાઈ પારમેરને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા અને છાનાભાઈ વાનિયાને દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમની હાલત ગંભીર હતી.જોકે સદનસીબે છાનાભાઈ વાનિયા બચી ગયા હતા.

૩.૪ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે ઉપરોક્ત ઘટના માટે, અરજદારે ઉપરોક્ત એફ. આઈ. આર. સી. આર.નં.૧-૭૨/૨૦૧૨ તરીકે દાખલ કરી હતી, કે અમરીશભાઈ લખભાઈ સુમરા દ્વારા સી. આર.નં.૧-૭૧/૨૦૧૨ તરીકે એફ. આઈ. આર. દાખલ કરવામાં આવી હતી અને નટવરભાઈ અલાભાઈ પરમાર

દ્વારા સી. આર.નં. ૧-૭૩/૨૦૧૨ તરીકે એફ. આઈ. આર. દાખલ કરવામાં આવી હતી. ત્રણેય એફ. આઈ. આર. ની એકસાથે તપાસ કરવામાં આવી રહી હતી, જેમાં આરોપપત્ર માત્ર સી. આર.નં. ૧-૭૧/૨૦૧૨ હોવાની એફ. આઈ. આર. માં દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું, જો કે, આજ સુધી, સી. આર.નં. ૧-૭૨/૨૬૧૨ અને સી. આર.નં. ૧-૭૩/૨૦૧૨ હોવાની એફ. આઈ. આર. માં કોઈ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું નથી.

૩.૫ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે અરજદારે વિવિધ સત્તામંડળોની મુલાકાત લીધી હતી, અનેક રજૂઆતો કરી હતી; જો કે, આજ સુધી, તેમના પુત્રના મૃત્યુની તપાસમાં કોઈ પ્રગતિ થઈ નથી.

૩.૬ અરજદાર અત્યંત નમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરે છે કે ઉપરોક્ત એફ. આઈ. આર. માં આરોપી પોલીસ સબ-ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી બી. સી. સોલંકી માંથી એક ફરાર હોવા છતાં, આજ સુધી તપાસ એજન્સી તેના ઠેકાણા શોધવામાં અને તેની ધરપકડ કરવામાં સફળ રહી નથી.

૩.૭ અરજદાર અત્યંત નમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરે છે કે અરજદારનો ૧૭ વર્ષનો પુત્ર, પરિવારનો એકમાત્ર પુત્ર હતો અને આ ઘટનાએ સમગ્ર પરિવારને ભારે આઘાત, પીડા અને વેદના આપી છે.

૩.૮ અરજદાર અત્યંત નમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરે છે કે આરોપી પોલીસ અધિકારીઓની તરફેણ અન્ય કેટલાક પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવી રહી છે અને તેથી, દુર્ભાવનાપૂર્ણ અને પરોક્ષ હેતુ સાથે, તપાસમાં કોઈ પ્રગતિ થઈ નથી.

૩.૯ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે તપાસ ઘણા પોલીસ અધિકારીઓના હાથમાંથી પસાર થઈ હતી, તેમ છતાં તપાસમાં કોઈ પ્રગતિ થઈ ન હતી.તે પછી, તપાસ સી. આઈ. ડી. ગુનાઓને સોંપવામાં આવી હતી, જેમાં પ્રતિવાદી નં.૩ તેઓ તપાસના પ્રભારી હતા.અરજદારે પ્રતિવાદી નં.૧ દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસની પ્રગતિ અંગે અહેવાલ માટે ઘણી વિનંતીઓ કરી હતી.૩, જોકે, તેને ગુપ્ત ગણાવીને નકારી કાઢવામાં આવ્યું હતું.

૩.૧૦ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે આ આરોપી પોલીસ અધિકારીઓ સાથે આંશિક અને પક્ષપાતપૂર્ણ વ્યવહાર સમાન

છે.જો તે એક સામાન્ય નાગરિક હોત, તો અત્યાર સુધીમાં તેની તપાસ કરવામાં આવી હોત, આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું હોત અને આરોપીની ધરપકડ કરવામાં આવી હોત.જો કે, માત્ર એટલા માટે કે આરોપી વ્યક્તિઓ પોલીસ અધિકારીઓ છે, ન તો તેમની ધરપકડ કરવામાં આવે છે અને ન તો તેમને સસ્પેન્ડ કરવામાં આવે છે.

૩.૧૧ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે આખરે પોલીસ અધિકારીઓની નિષ્પક્ષ અને પક્ષપાતપૂર્ણ વર્તણૂકથી થાકી ગયા અને નકારી કાઢ્યા પછી, અરજદારે તેમના પુત્રના મૃત્યુની તપાસની પ્રગતિ અંગે માહિતી અને અહેવાલ માટે આર. ટી. આઈ. અરજી કરી હતી.અરજદારને ૨૧.૪.૨૦૧૪ તારીખનો જવાબ મળ્યો જે અહીં જોડવામાં આવ્યો છે અને પરિશિષ્ટ-બી તરીકે ચિહ્નિત થયેલ છે.

૩.૧૨ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે ઉપરોક્ત અહેવાલમાં પણ કોઈ પ્રગતિ દર્શાવવામાં આવી નથી અથવા આરોપીઓની આજ સુધી શા માટે ધરપકડ કરવામાં આવી નથી અને કોઈ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું નથી તે અંગે કોઈ કારણ

દર્શાવવામાં આવ્યું નથી.૨૧.૪.૨૦૧૪ તારીખનો અહેવાલ પણ તપાસમાં પ્રગતિ અંગે અસ્પષ્ટ છે.

૩.૧૩ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે અરજદારે તેના પુત્રના મૃત્યુની તપાસ માટે વિવિધ ઉચ્ચ અધિકારીઓને વિનંતી કરી છે, વિનંતી કરી છે અને વિનંતી કરી છે.જો કે, અરજદારને એક થાંભલાથી બીજા થાંભલા પર ફેંકી દેવામાં આવી રહ્યો છે અને આજ સુધી કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી નથી.

૩.૧૪ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે જોકે તપાસ પ્રતિવાદી નં.૩ જોકે, આજદિન સુધી કોઈ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું નથી કે તપાસની પ્રગતિ દર્શાવતો અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી.

૩.૧૫ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે તેનો પુત્ર એક નિર્દોષ છોકરો હતો જે મૃતક પંકજ અમરીશભાઈ સુમરાની એફ. આઈ. આર. નોંધાવવા માટે પોલીસ સ્ટેશનમાં જતા સમુદાયનો એક ભાગ હતો.અરજદારના પુત્રએ આરોપી પોલીસ અધિકારીઓને તેના પર ગોળી ચલાવવા માટે ઉશ્કેરવા કે કોઈ ગુનો કર્યો ન હતો.

૩.૧૬ અરજદાર અત્યંત નમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરે છે કે ગુજરાત પોલીસ માર્ગદર્શિકા ૧૯૭૫ મુજબ પણ, એક પોલીસ અધિકારીએ ટોળું વિખેરતી વખતે અત્યંત સંયમ રાખવો અને વ્યક્તિના પગ પર નિશાન લગાવવું જરૂરી છે, કોઈ વ્યક્તિના શરીર કે માથા પર નહીં.કલમ-૩ની સત્તાઓ અને ફરજો, નિયમ ૬૦ (૧) (૧) અને (૨) અને ૬૦ (૨) (૫) અનુસાર, પોલીસ ગેરકાયદેસર મેળાવડાને વિખેરતી વખતે અધિકારીએ અત્યંત સંયમ રાખવો જોઈએ અને ગોળીબારનો ઉદ્દેશ કોઈને મારવાનો નહીં પરંતુ અસ્થાયી રૂપે અસમર્થ બનાવવાનો હોવો જોઈએ.કે લક્ષ્ય ક્યારેય વ્યક્તિના શરીર કે માથા પર ન હોવું જોઈએ, પરંતુ પગ પર હોવું જોઈએ.તે નિયમ ૬૦ (૨) એ પણ કહે છે કે મેગા ફોન દ્વારા ચેતવણી આપીને અને ગોળીબારનો આશરો લેતા પહેલા બિગુલ ફૂંકવાથી ત્રણ વખત ચેતવણી આપવી જોઈએ.

૩.૧૭ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે પ્રતિવાદી નં.૩ તેમણે સ્વતંત્ર નજરે જોનારા સાક્ષીઓના ઘણા નિવેદનો નોંધ્યા છે જેઓ કહે છે કે આવી કોઈ પણ પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હતું અને આરોપી પોલીસ અધિકારીઓએ નિર્દોષ વ્યક્તિઓ પર

અંધાધૂંધ ગોળીબાર શરૂ કર્યો હતો, જેઓ થાનગઢ પોલીસ સ્ટેશનમાં એફઆઈઆર દાખલ કરવા જઈ રહ્યા હતા કે અરજદારનો પુત્ર આવી રેન્ડમ ફાયરિંગનો ભોગ બન્યો હતો.

૩.૧૮ અરજદાર સૌથી નમ્રતાથી રજૂ કરે છે કે લગભગ તમામ નાના અને મોટા ગુનાઓમાં, પોલીસ ગુનેગારોને સફળતાપૂર્વક પકડે છે, જો કે, વર્તમાન કેસમાં, પોલીસ તેમને સૌથી વધુ જાણીતા કારણોસર ફરાર આરોપીઓને પકડી શકી નથી.”

પ્રાર્થનાઓ નીચે મુજબ હતી:

“(એ) માનનીય અદાલત આ અરજી સ્વીકારવા અને ન્યાયના હિતમાં એફ. આઈ. આર. ના રેકૉર્ડ અને કાર્યવાહી અને તપાસના કાગળો, જો કોઈ હોય તો, માંગવા માટે ખુશ થઈ શકે છે;

(બી) માનનીય અદાલત યોગ્ય રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવા માટે ખુશ થઈ શકે છે, જેમાં પ્રતિવાદી નં.૩ થાનગઢ પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધાયેલી એફ. આઈ. આર. સી. આર.નં.૧-૭૨/૨૦૧૨ ને અનુસરીને અત્યાર સુધી હાથ ધરવામાં આવેલી

તપાસ અંગે ૧૫ દિવસના સમયગાળામાં આ માનનીય અદાલત સમક્ષ અહેવાલ દાખલ કરવો;

(સી) માનનીય અદાલત પ્રતિવાદી નં. ૧ અને ૨ થાનગઢ પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધાયેલી સી. આર. <આઈ. ડી. ૧> ની તપાસ સી. બી. આઈ. ને સોંપવી અને બાકીની તપાસ સી. બી. આઈ. દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે અથવા વૈકલ્પિક રીતે, આ માનનીય અદાલત એક વિશેષ તપાસ ટીમ (એસ. આઈ. ટી.) ની રચના કરવા માટે ખુશ થઈ શકે છે જેમાં એક સભ્ય પોલીસ અધિકારી હોવો જોઈએ. અરજદારની સંમતિથી નિમણૂક;

(ડી) આ માનનીય અદાલત પોલીસને અરજી યુ/એસ સાથે તાત્કાલિક આગળ વધવાનો નિર્દેશ આપી શકે છે. ૮૨ અને સી. આર. પી. સી. ની ૮૩. નીચલી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને ફરાર આરોપીની મિલકતની જપ્તી સાથે આગળ વધો શ્રી બી. સી. સોલંકી;

(ઈ) માનનીય અદાલત ન્યાયના હિતમાં આ માનનીય અદાલત દ્વારા યોગ્ય અને યોગ્ય માનવામાં આવે તેવી અન્ય અને વધુ રાહત (ઓ) આપવા માટે ખુશ થઈ શકે છે;

૨૬મી માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ નીચેનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો:

“૧. ૧૮મી માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશને અનુસરીને, પોલીસ અધિક્ષક, એસ. આર. પી. એફ. ગ્રુપ-૬, જિલ્લા:સાબરકાંઠા કોર્ટમાં વ્યક્તિગત રીતે હાજર છે.તેમણે ધ્યાન દોર્યું કે તપાસ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે અને તપાસના અંતે તેઓએ 'સી' સારાંશ દાખલ કરવાની મંજૂરી માંગી છે.એવું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે કે 'સી' સારાંશ અહેવાલ સાથેના તપાસના કાગળો તેની મંજૂરી અને મંજૂરી માટે રાજ્ય સી. આઈ. ડી. (કાઈમ) ને મોકલવામાં આવ્યા છે અને આવી મંજૂરી અને મંજૂરીની રાહ જોવાઈ રહી છે.

૨. એ નોંધવું ખૂબ જ આઘાતજનક છે કે વર્તમાન પ્રકૃતિના કિસ્સામાં જેમાં ૧૬ અને ૧૭ વર્ષના બે યુવાન છોકરાઓને પોલીસ

દ્વારા ગોળીબારનો આશરો લઈને ગોળી મારીને હત્યા કરવામાં આવી હતી, તપાસ 'સી' સારાંશ દાખલ કરીને સમાપ્ત થવા જઈ રહી છે.એવું પણ લાગે છે કે ભૂલ કરનારા પોલીસ અધિકારીઓ કે જેમની સામે આરોપ મૂકવામાં આવ્યા છે તેઓ ફરાર છે.તેમની ધરપકડ પણ કરવામાં આવી નથી.એવું લાગે છે કે કલમ ૭૦ હેઠળ ધરપકડનું વોરંટ પણ જારી કરવામાં આવ્યું છે.

૩. જ્યાં સુધી તપાસની વાત છે ત્યાં સુધી હું વધુ ટિપ્પણી કરવા માંગતો નથી.હાલમાં આ મામલો રાજ્ય સી. આઈ. ડી. ક્રાઈમ સમક્ષ પેન્ડિંગ છે.જો કે, આ બે અરજીઓનો નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી રાજ્ય સી. આઈ. ડી. (ક્રાઈમ) તપાસ એજન્સી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા 'સી' સારાંશ અહેવાલ અંગે કોઈ અંતિમ નિર્ણય લેશે નહીં.આ બાબતોમાં વધુ આદેશો તપાસ એજન્સીના સોગંદનામા-ઈન-રિપ્લાયની પ્રાપ્તિ પછી પસાર કરવામાં આવશે.આવા એફિડેવિટ-ઈન-રિપ્લાય આજથી એક અઠવાડિયાના સમયગાળામાં દાખલ કરવામાં આવશે.

૪. ૯મી એપ્રિલ, ૨૦૧૫ના રોજ પરત કરી શકાય તેવો નિયમ.સીધી સેવાની મંજૂરી છે.

પ. આ આદેશની એક નકલ શ્રી શાહને આગળના સંદેશાવ્યવહાર માટે પૂરી પાડવામાં આવે.”

ત્યારબાદ, ૧૦મી એપ્રિલ ૨૦૧૫ના રોજ, નીચેનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો:

“૧. ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ આ રિટ-અરજીઓ દ્વારા, અરજદારોએ નીચેની રાહત માટે પ્રાર્થના કરી હતી:-

૮(એ) માનનીય અદાલત આ અરજી સ્વીકારવા અને ન્યાયના હિતમાં એફ. આઈ. આર. ના રેકૉર્ડ અને કાર્યવાહી અને તપાસના કાગળો, જો કોઈ હોય તો, માંગવા માટે ખુશ થઈ શકે છે;

(બી) માનનીય અદાલત યોગ્ય રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવા માટે ખુશ થઈ શકે છે, જેમાં પ્રતિવાદી નં.૩ થાનગઢ પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધાયેલી એફ. આઈ. આર. સી. આર.નં.૧-૭૨/૨૦૧૨ ને

અનુસરીને અત્યાર સુધી હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસ અંગે ૧૫ દિવસના સમયગાળામાં આ માનનીય અદાલત સમક્ષ અહેવાલ દાખલ કરવો;

(સી) માનનીય અદાલત પ્રતિવાદી નં.૧ અને ૨ થાનગઢ પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધાયેલી સી. આર. નં.૧-૭૨/૨૦૧૨ ની તપાસ સી. બી. આઈ. ને સોંપવી અને બાકીની તપાસ સી. બી. આઈ. દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે અથવા વૈકલ્પિક રીતે, આ માનનીય અદાલત એક વિશેષ તપાસ ટીમ (એસ. આઈ. ટી.) ની રચના કરવા માટે ખુશ થઈ શકે છે જેમાં એક સભ્ય અરજદારની સંમતિથી નિયુક્ત પોલીસ અધિકારી હોવો જોઈએ;

(ડી) આ માનનીય અદાલત પોલીસને અરજી યુ/એસ સાથે તાત્કાલિક આગળ વધવાનો નિર્દેશ આપી શકે છે.૮૨ અને સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૮૩. નીચલી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવી

હતી અને ફરાર આરોપી શ્રી બી. સી. સોલંકીની
મિલકતની જમી સાથે આગળ વધી હતી;

(ઈ) માનનીય અદાલત ન્યાયના હિતમાં આ
માનનીય અદાલત દ્વારા યોગ્ય અને યોગ્ય માનવામાં
આવે તેવી અન્ય અને વધુ રાહત (ઓ) આપવા માટે
ખુશ થઈ શકે છે;

૨. મારી સમક્ષ અરજદારો ૧૬ અને ૧૭ વર્ષની વયના બે
મૃતકોના સંબંધિત પિતા છે, જેમના પર ટોળાને વિખેરવાનો
પ્રયાસ કરતી વખતે પોલીસ દ્વારા ગોળી મારીને હત્યા કરવામાં
આવી હોવાનો આરોપ છે. નોંધ પરની સામગ્રી પરથી એવું લાગે છે
કે થાનગઢ ગામમાં એક મેળો હતો. આ મેળામાં અચાનક બે
સમુદાયોના સભ્યો એટલે કે દલિતો અને ભરવાડોનો એકબીજા
સાથે સંઘર્ષ થયો હતો. બંને સમુદાયના સભ્યો વચ્ચે આવી
અથડામણને કારણે ગામમાં થોડી તણાવપૂર્ણ સ્થિતિ સર્જાઈ
હતી. એવું લાગે છે કે બંને જૂથો એકબીજા સાથે લડ્યા હતા
૨૨.૦૮.૨૦૧૨ પર રાત્રિના કલાકો. પોલીસ સ્થળ પર પહોંચી
હતી અને ટોળાને વિખેરવાની પ્રક્રિયામાં ગોળીબાર શરૂ કર્યો હતો,

જેમાં દલિત સમુદાયના એક વ્યક્તિ ઘાયલ થયા હતા.તે વ્યક્તિને થયેલી ઈજાએ પરિસ્થિતિને વધુ વણસી હતી.બીજા દિવસે, દિવસના કલાકો દરમિયાન, દલિત સમુદાયના સભ્યો એકઠા થયા હતા અને એફ. આઈ. આર. નોંધાવવા માટે પોલીસ સ્ટેશન જઈ રહ્યા હતા. જ્યારે તેઓ પોલીસ સ્ટેશન તરફ જઈ રહ્યા હતા ત્યારે પોલીસે દરમિયાનગીરી કરી હતી અને તેમને આગળ વધતા અટકાવ્યા હતા.એવું લાગે છે કે તે સમયે પરિસ્થિતિ ફરી એકવાર તણાવપૂર્ણ બની ગઈ હતી અને અરજદારોનો આ કિસ્સો છે કે પોલીસે અંધાધૂંધ ગોળીબાર કર્યો જેના પરિણામે ૧૬ અને ૧૭ વર્ષના બે યુવાન છોકરાઓના મોત થયા.

૩. એવું લાગે છે કે ઉપરોક્ત ઘટનાના સંદર્ભમાં એફ. આઈ. આર. નોંધવામાં આવી હતી.આ રાજ્યનો કિસ્સો છે કે આરોપ મુજબ અંધાધૂંધ ગોળીબારને કારણે બે છોકરાઓનું મૃત્યુ થયું ન હતું, પરંતુ ભીડમાં રહેલા થોડા લોકોએ એક પોલીસ અધિકારી પાસેથી ગોળીબારનો હાથ છીનવી લેવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો અને ઝપાઝપી દરમિયાન આકસ્મિક ગોળીબાર થયો હતો જેના પરિણામે બે છોકરાઓને ઈજા થઈ હતી.

૪. અરજદારો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી શિલ્પા શાહ રજૂ કરે છે કે હત્યાના મૃત્યુને આકસ્મિક મૃત્યુનો રંગ આપવામાં આવે.તે રજૂ કરે છે કે ભીડને વિખેરવા માટે પોલીસ ગોળીબારનો આશરો લઈ શકી ન હોત.તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે જો પોલીસ પાસે ગોળીબાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ વિકલ્પ બચ્યો ન હોય, તો પણ તેમણે ગુજરાત પોલીસ માર્ગદર્શિકા દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલ ટોળામાં હાજર લોકોના પગ પર નિશાન બનાવવું જોઈએ.

૫. બીજી બાજુ, રાજ્ય વતી હાજર રહેલા જાણીતા સરકારી વકીલ શ્રી મિતેશ અમીને રજૂઆત કરી હતી કે સંપૂર્ણ તપાસ પછી, તપાસ એજન્સી એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી છે કે આ કેસ સી સારાંશમાંનો એક છે અને તે મુજબ, સી સારાંશ અહેવાલ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે અને તેમના અવલોકન અને મંજૂરી માટે ગુજરાત રાજ્યના પોલીસ મહાનિરીક્ષકને મોકલવામાં આવ્યો છે.

૬. ૨૬.૦૩.૨૦૧૫ પર, નીચેનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૧. ૧૯મી માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશને અનુસરીને, પોલીસ અધિક્ષક, એસ. આર. પી. એફ. ગ્રુપ-૬, જિલ્લા:સાબરકાંઠા કોર્ટમાં વ્યક્તિગત રીતે હાજર છે.તેમણે ધ્યાન દોર્યું કે તપાસ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે અને તપાસના અંતે તેઓએ 'સી' સારાંશ દાખલ કરવાની મંજૂરી માંગી છે.એવું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે કે 'સી' સારાંશ અહેવાલ સાથેના તપાસના કાગળો તેની મંજૂરી અને મંજૂરી માટે રાજ્ય સી. આઈ. ડી. (કાઈમ) ને મોકલવામાં આવ્યા છે અને આવી મંજૂરી અને મંજૂરીની રાહ જોવાઈ રહી છે.

૨. એ નોંધવું ખૂબ જ આઘાતજનક છે કે વર્તમાન પ્રકૃતિના કિસ્સામાં જેમાં ૧૬ અને ૧૭ વર્ષના બે યુવાન છોકરાઓને પોલીસ દ્વારા ગોળીબારનો આશરો લઈને ગોળી મારીને હત્યા કરવામાં આવી હતી, તપાસ 'સી' સારાંશ દાખલ કરીને સમાપ્ત થવા જઈ રહી છે.એવું પણ લાગે છે કે ભૂલ કરનારા પોલીસ અધિકારીઓ કે જેમની સામે આરોપ મૂકવામાં આવ્યા છે તેઓ ફરાર છે.તેમની ધરપકડ પણ કરવામાં આવી નથી.એવું લાગે છે કે કલમ

૭૦ હેઠળ ધરપકડનું વોરંટ પણ જારી કરવામાં આવ્યું છે.

૩. જ્યાં સુધી તપાસની વાત છે ત્યાં સુધી હું વધુ ટિપ્પણી કરવા માંગતો નથી. હાલમાં આ મામલો રાજ્ય સી. આઈ. ડી. ક્રાઈમ સમક્ષ પેન્ડિંગ છે. જો કે, આ બે અરજીઓનો નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી રાજ્ય સી. આઈ. ડી. (ક્રાઈમ) તપાસ એજન્સી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા 'સી' સારાંશ અહેવાલ અંગે કોઈ અંતિમ નિર્ણય લેશે નહીં. આ બાબતોમાં વધુ આદેશો તપાસ એજન્સીના સોગંદનામા-ઈન-રિપ્લાયની પ્રાપ્તિ પછી પસાર કરવામાં આવશે. આવા એફિડેવિટ-ઈન-રિપ્લાય આજથી એક અઠવાડિયાના સમયગાળામાં દાખલ કરવામાં આવશે.

૪. ૯મી એપ્રિલ, ૨૦૧૫ના રોજ પરત કરી શકાય તેવો નિયમ. સીધી સેવાની મંજૂરી છે.

પ. આ આદેશની એક નકલ શ્રી શાહને આગળના
સંદેશાવ્યવહાર માટે પૂરી પાડવામાં આવે.

૭. અરજદારો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી શાહ રજૂ કરે
છે કે તપાસ અન્ય કોઈ ઉચ્ચ એજન્સીને ટ્રાન્સફર થવી
જોઈએ.ઠીક છે, તપાસ હાથ ધરવામાં આવી છે અને તપાસના
અંતે, તપાસ એજન્સીનો મત છે કે આરોપપત્ર દાખલ કરવા માટે
કોઈ કેસ બનાવવામાં આવ્યો નથી.આવા સંજોગોમાં તપાસ
એજન્સીએ 'સી' "સારાંશ અહેવાલ દાખલ કરવાનું યોગ્ય માન્યું
છે.જો કે, આ પ્રકારનો 'સી' સારાંશ અહેવાલ સંબંધિત અદાલત
સમક્ષ દાખલ કરી શકાય તે પહેલાં, તપાસ એજન્સીએ તમામ
સંબંધિત દસ્તાવેજો સાથેનો અહેવાલ પોલીસ મહાનિરીક્ષકને
તેમના અવલોકન અને મંજૂરી માટે મોકલ્યો હતો.ટૂંકમાં, તપાસ
એજન્સી પોલીસ મહાનિરીક્ષક શ્રી પ્રથમની મંજૂરીની રાહ જોઈ રહી
છે અને જો આખરે અહેવાલને મંજૂરી આપવામાં આવે તો તે
કાયદાની સક્ષમ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવશે.

૮. શ્રી અમીને એ પણ ધ્યાન દોર્યું હતું કે સંબંધિત અદાલત
ત્યારબાદ પ્રથમ માહિતી આપનારને નોટિસ જારી કરશે અને જો

કોઈ વાંધા હોય તો તેને આમંત્રિત કરશે અને ત્યારબાદ અદાલત કાયદા અનુસાર આગળ વધશે.

૯. મારા તારીખના ૨૬.૦૩.૨૦૧૫ આદેશમાં, મેં કહ્યું છે કે રાજ્ય સી.આઈ.ડી (કાઈમ) તપાસ એજન્સી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા 'સી' સારાંશ અહેવાલના સંદર્ભમાં કોઈ અંતિમ નિર્ણય લેશે નહીં.

૧૦. પક્ષકારો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીમાંથી પસાર થયા પછી, આ તબક્કે મારા ધ્યાનમાં આવતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે તપાસ અન્ય કોઈ એજન્સીને ટ્રાન્સફર કરવી જોઈએ કે કેમ.

૧૧. નિર્વિવાદપણે, તપાસના પરિણામે 'સી' સારાંશ અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે.જોકે, આ અહેવાલને અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું નથી.આ અહેવાલ ગુજરાત રાજ્યના પોલીસ મહાનિરીક્ષક શ્રી પ્રથમની વિચારણા હેઠળ છે.તપાસને સ્થાનાંતરિત કરવાને બદલે, હું અપેક્ષા રાખું છું કે પોલીસ મહાનિરીક્ષક શ્રી પ્રથમ અત્યાર સુધી હાથ ધરવામાં આવેલી

તપાસના તમામ સંબંધિત દસ્તાવેજોને નજીકથી તપાસશે અને 'સી' સારાંશ અહેવાલને પણ ઝીણવટપૂર્વક તપાસશે, જે તેમની મંજૂરી માટે તેમની સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ દષ્ટિએ તે સંબંધમાં કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યા વિના, હું આકસ્મિક ગોળીબાર સહિત કુસ્તીના જે સિદ્ધાંત રજૂ કરવામાં આવ્યો છે તેનાથી સહમત નથી. જો કે, હું આ પાસાને કાયદા અનુસાર પોલીસ મહાનિરીક્ષકની વિચારણા માટે છોડી દઉં છું. મને ખાતરી છે કે તેમના અનુભવ અને ક્ષમતા સાથે, તેઓ આ મામલાના મૂળમાંથી પસાર થઈ શકશે અને જો આખરે, તપાસ કોઈપણ રીતે ખામીયુક્ત અથવા નબળી હોવાનું જણાય તો, તે સંબંધમાં પોલીસ મહાનિરીક્ષક દ્વારા વિનિયોગના નિર્દેશો જારી કરવામાં આવી શકે છે.

૧૨. આ તબક્કે, રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી અમીને ધ્યાન દોર્યું હતું કે તપાસના કાગળો અને 'સી' સારાંશ અહેવાલને પોલીસ મહાનિરીક્ષક દ્વારા ધ્યાનમાં લીધા પછી, તે પછી તે તેની અંતિમ મંજૂરી માટે એડિશનલ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ, સી. આઈ. ડી. (કાઈમ) ને મોકલશે. હું અપેક્ષા રાખું છું કે એડિશનલ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ સી. આઈ. ડી. (કાઈમ)

પણ સમગ્ર કેસની વિગતવાર તપાસ કરો અને જુઓ કે અત્યાર સુધી કરવામાં આવેલી તપાસ કાયદા અનુસાર થઈ છે કે નહીં.

૧૩. આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, મારો ૨૬.૦૩.૨૦૧૫ તારીખનો આદેશ હવે આ બાબતમાં આગળ વધવાના માર્ગમાં આવવો જોઈએ નહીં. આ બાબતમાં વધુ વિકાસની જાણ કરવા માટે આ બાબતોને ૨૬.૦૬.૨૦૧૫ પર દેખાવા દો.

આ આદેશની એક નકલ તેના આગળના સંદેશાવ્યવહાર માટે વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી મિતેશ અમીનને પૂરી પાડવામાં આવે.”

રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી પરથી એવું લાગે છે કે ત્રણ યુવાન છોકરાઓએ પોતાનો જીવ ગુમાવ્યો તે ઘટનાના ગંભીર સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને રાજ્ય સરકારે તેના ગૃહ વિભાગમાં આ ઘટનાની તપાસ માટે સામાજિક ન્યાય વિભાગના અગ્ર સચિવ શ્રી સંજય પ્રસાદ, આઈ. એ. એસ. ની નિમણૂકનો આદેશ પસાર કર્યો હતો. રાજ્ય સરકાર દ્વારા ૨૬મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૨ના રોજ પસાર કરવામાં આવેલા આદેશનો મફત અંગ્રેજી અનુવાદ નીચે મુજબ છે:

“સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના થાનગઢ
ખાતે જાહેર સ્થળોએ બનેલી ગંભીર
ઘટનાની ઉચ્ચ સ્તરે તપાસ કરવા
અંગે”

ગુજરાત સરકાર

ગૃહ વિભાગ,

નં.પ-૧/લો & ઓર્ડર/૧૦૨૦૧૨/૮૨૦૨

સચિવાલય, ગાંધીનગર

તારીખ:૨૬.૮.૨૦૧૨.

ઓર્ડર:

૨૨.૮.૨૦૧૨ ના રોજ થાંગઢ, જિલ્લા સુરેન્દ્રનગર
ખાતે, નગરપાલિકા દ્વારા આયોજિત જાહેર ભાડામાં,
બે સમુદાયોના લોકો વચ્ચે કોઈ વિવાદ ઊભો થયો
હતો, પરિણામે, એક સમુદાયના લોકો એકઠા થયા
હતા, અને ગુસ્સે થઈને, તેઓએ પથ્થરો ફેંકવાનું શરૂ
કર્યું હતું, જેના કારણે લોકોના જીવન અને સંપત્તિને
નિકટવર્તી ખતરો હતો.ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિને કાબૂમાં

લેવા અને સંપત્તિને ઓછામાં ઓછું ગુકસાન થાય તે જોવા માટે, પોલીસે બળનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો અને ગોળીબારનો આશરો લેવો પડ્યો, પરિણામે એક ચોક્કસ સમુદાયના ત્રણ લોકો માર્યા ગયા.

ઉપરોક્ત ગંભીર ઘટના કયા સંજોગોમાં બની હતી અને ઉપરોક્ત ઘટનાને નિયંત્રિત કરવા માટે પોલીસે પૂરતા અને યોગ્ય પગલાં લીધાં હતાં કે કેમ તે મુદ્દે ઉચ્ચ સ્તરે તપાસ હાથ ધરવા સંબંધિત બાબત સરકાર દ્વારા વિચારણા હેઠળ હતી.

સાવચેતીપૂર્વક વિચારણા કર્યા પછી અને ઉપરોક્ત ગંભીર ઘટનાની ઉચ્ચ સ્તરીય તપાસ કરવાના સરકાર દ્વારા લેવામાં આવેલા નિર્ણયને અનુસરીને, આ ઘટનાની યોગ્ય તપાસ કરવા અને ૩૦ દિવસની અંદર સરકારને અહેવાલ સુપરત કરવા માટે સામાજિક ન્યાય અને સશક્તિકરણ વિભાગના અગ્ર સચિવ શ્રી સંજય પ્રસાદ, આઈ. એ. એસ. ને જાણ કરવામાં આવી

છે.તેમણે નીચેના મુદ્દાઓની જરૂરી તપાસ કરવી
પડશે:

(૧) કયા સંજોગોમાં અને કઈ પરિસ્થિતિમાં આ ઘટના
બની હતી.

(૨) પોલીસ માટે બળનો ઉપયોગ કરવા માટે કયા
સંજોગો હતા?

(૩) ભવિષ્યમાં આવી પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવા
માટે જરૂરી પગલાં લેવા.

(૪) આ પ્રકારની ઘટનાઓમાં હત્યાની સ્થિતિને
કાબૂમાં લેવા માટે કોઈ વૈકલ્પિક પગલાં ઉપલબ્ધ છે કે
નહીં.

(૫) ઉપરોક્ત ઘટનામાં જિલ્લા વહીવટીતંત્ર તરફથી
કોઈ ગેરવહીવટ કરવામાં આવી હતી કે કેમ.

ઉપરોક્ત તપાસ માટે, સુરેન્દ્રનગર જિલ્લા વહીવટીતંત્ર તેમજ
જિલ્લા પોલીસે સહકાર આપવો પડશે અને તપાસ
અધિકારીને તમામ સંબંધિત અને જરૂરી વિગતો/દસ્તાવેજો
પૂરા પાડવા પડશે.

આદેશ દ્વારા અને રાજ્યપાલશ્રીના નામ હેઠળ, ગુજરાત
રાજ્ય.

એસડી/-

(સંજય પંડ્યા)

નાયબ સચિવ (કાયદો અને

વ્યવસ્થા)

ગૃહ વિભાગ.”

આ રિટ-અરજદારનો કેસ છે કે શ્રી સંજય પ્રસાદે તપાસ પૂર્ણ કરી હતી અને વર્ષ ૨૦૧૨માં ગુજરાત રાજ્યના મુખ્ય સચિવને પોતાનો અહેવાલ સુપરત કર્યો હતો.જો કે, રાજ્ય સરકારને સૌથી વધુ જાણીતા કારણોસર, શ્રી સંજય પ્રસાદનો અહેવાલ આજદિન સુધી જાહેર કરવામાં આવ્યો નથી અથવા ગોપનીય હોવાના આધારે જાહેર કરવામાં આવ્યો નથી.રિટ-અરજદાર મૃતકમાંથી એકના કમનસીબ પિતા હોવાને કારણે, તપાસનું પરિણામ જાણવા માટે ખૂબ જ ચિંતિત છે અને ખાસ કરીને જ્યારે સરકાર તેના પોતાના વિચાર પર તેની તપાસ માટે એક સભ્યના તપાસ પંચની નિમણૂક કરવા માટે યોગ્ય છે.

એવું લાગે છે કે રિટ-અરજદારે રાજ્ય સરકારના અંતે અહેવાલ વિશે કંઈ સાંભળ્યું ન હોવાથી, તેમણે માહિતીના અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૦૫ હેઠળ જરૂરી માહિતી મેળવવા માટે અરજી કરવાનું પસંદ કરવાનું યોગ્ય માન્યું હતું. માહિતીના અધિકાર અધિનિયમ હેઠળ સંબંધિત સત્તામંડળે આવી અરજીને આ આધાર પર નકારી કાઢી હતી કે તેની જાહેરાત રાજ્ય વિધાનસભાના વિશેષાધિકારનો ભંગ સમાન હશે. સત્તામંડળે માહિતી જાહેર કરવાથી છૂટનો દાવો કરવાના હેતુથી માહિતીના અધિકાર અધિનિયમની કલમ ૮ (સી) નો ઉપયોગ કર્યો હતો.

રિટ-અરજદાર નીચે અપીલ કરી શક્યા હોત કાયદાની કલમ ૧૯. જો કે, તેમણે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ વર્તમાન રિટ-અરજી દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ આવવાનું યોગ્ય માન્યું.

શ્રી આનંદ રિટ-અરજદાર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ યાત્રિકે રજૂઆત કરી હતી કે તેમના ક્લાયન્ટ પાસે એક અધિકાર છે શ્રી સંજય પ્રસાદ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલા અહેવાલની પહોંચ નીચેના આધારો પર છે:

(૧) કાયદાની સમાનતા અને ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪માં સમાવિષ્ટ કાયદાનું સમાન રક્ષણ.

((૨) રાજ્યની કાર્યવાહીમાં બિન-ભેદભાવ, બિન-મનસ્વી પારદર્શિતા પણ ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪માંથી ઉદ્ભવે છે.

((૩) અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા સરકારી કાર્યો વિશે જાણવાની સ્વતંત્રતા પર આધારિત છે, જેથી ભારતના બંધારણની કલમ ૧૯માંથી માહિતીસભર અભિવ્યક્તિ મળી શકે.

(૪) આવા અધિકારના સંદર્ભમાં સન્માન સાથે જીવવાનો અધિકાર પોલીસના ગોળીબારમાં પુત્રને લઈ જવાયો અરજદાર અને અન્યોએ પ્રતિવાદી રાજ્યની જરૂર છે સરકાર સંજય પ્રસાદનો અહેવાલ જાહેર કરશે.

(૫) સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ તપાસ એ એક મૂળભૂત અધિકાર છે જે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૧માંથી વહે છે જે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્થાપિત કર્યો છે.જો સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ તપાસનો ખુલાસો કરવામાં ન આવે તો આવા મૂળભૂત અધિકારો જે બંધારણની કલમ ૨૧માંથી વહે છે વર્તમાન કિસ્સામાં રાજ્ય દ્વારા ભારતને નકારી કાઢવામાં આવી રહ્યું છે સંભવતઃ પોલીસને બચાવવા અને પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલી એફ. આઈ. આર. માં દલિતો સામે દાખલ કરાયેલી કહેવાતી આરોપપત્રોને યોગ્ય ઠેરવવા માટે અને વર્તમાન અરજદાર સહિત દલિતો દ્વારા પોલીસ સામે દાખલ કરાયેલી એફ. આઈ. આર. માં રજૂ કરાયેલા સારાંશ અહેવાલોને અસ્થિર કરવા માટે નહીં.

(ક) જાણવાનો અધિકાર એ માહિતીનો અધિકાર છે જે આપવામાં આવે છે એક ભાગ તરીકે ભારતના અરજદારો અને નાગરિકોને કાયદો એટલે કે માહિતીનો અધિકાર કાયદો, ૨૦૦૫.

શ્રી યાજ્ઞીક રજૂ કરે છે કે રાજ્ય સરકાર પૂરતી હતી આ ઘટનાની તપાસ માટે શ્રી સંજય પ્રસાદની નિમણૂક કરવામાં ઝડપી અને ઝડપી, પરંતુ તે પછી, અહેવાલની સામગ્રી સાથે ભાગ લેવા માટે તૈયાર નથી.તેઓ રજૂ કરે છે કે રિટ- અરજદારનો શ્રી સંજય પ્રસાદનો અહેવાલ માંગવાનો અને મેળવવાનો અધિકાર ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪ હેઠળ એક ભંડાર છે.માહિતીનો અધિકાર આંતરિક અને સાધન બંને મૂલ્ય ધરાવે છે.તેનું આંતરિક મૂલ્ય એ હકીકત પરથી આવે છે કે નાગરિકોને જાણવાનો અધિકાર છે.તે વધુ ઊંડી, વધુ અર્થપૂર્ણ લોકશાહી તરફનું નિર્ણાયક પગલું છે.તેઓ કહેશે કે ભારત જેવા દેશમાં વધુ સ્પષ્ટ રીતે, તે વિકાસ, પારદર્શિતા અને ભાગીદારી માટે પગલાંને પ્રોત્સાહન આપી શકે છે અને તેથી, તેનું નોંધપાત્ર સાધન મૂલ્ય છે.

શ્રી યાજ્ઞીક, તેમની રજૂઆતના સમર્થનમાં, નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખે છે:

(૧) પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટીઝ અને બીજું વી.

ભારત સંઘ અને અન્યો, (૨૦૦૪) ૨ એસ. સી. સી. ૪૭૬;

- ((૨) એસ. પી. ગુપ્તા વી. ભારત સંઘ અને બીજું, ૧૯૮૧
(પૂરક) એસ.સી.સી. ૮૭;
- ((૩) દિનેશ ત્રિવેદી, એમ. પી. અને અન્યો વિરુદ્ધ ભારત
સંઘ અને અન્યો, (૧૯૯૭) ૪ એસ. સી. સી. ૩૦૩;
- (૪) મુખ્ય માહિતી કમિશનર અને અન્ય વિ. મણિપુર રાજ્ય
અને અન્ય, (૨૦૧૧) ૧૫ એસસીસી ૧;
- (૫) રામ જેઠમલાણી અને અન્યો વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને
અન્યો, (૨૦૧૧) ૮ એસ.સી.સી. ૧;
- (૬) એમ. નાગરાજ અને અન્યો વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને
અન્યો, (૨૦૦૬) ૮ એસસીસી ૨૧૨

ઉપર ઉલ્લેખિત આવા સંજોગોમાં, શ્રી યાજ્ઞીક પ્રાર્થના કરે છે કે આ રિટ-
અરજીમાં યોગ્યતા હોવાથી, તેને મંજૂરી આપવામાં આવે અને રાજ્ય સરકારને શ્રી
સંજય પ્રસાદ દ્વારા રજૂ કરાયેલા અહેવાલની નકલ પ્રદાન કરવા માટે આદેશ જારી
કરવામાં આવે.

બીજી બાજુ, આ રિટ-અરજીનો રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન સરકારી
વકીલ શ્રી મીતેશ અમીન દ્વારા ઉગ્ર વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી અમીન એ આ
રિટ-એપ્લિકેશનની જાળવણીક્ષમતા અંગે બે પ્રારંભિક વાંધાઓ ઉઠાવ્યા

છે.તેમનો પ્રથમ વાંધો વિશેષ ફોજદારી અરજીના રૂપમાં વર્તમાન રિટ-અરજી દાખલ કરવાના સંબંધમાં છે, અને તેમનો બીજો વાંધો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ની કલમ ૧૯ હેઠળ અપીલ દાખલ કરવા માટે રિટ-અરજદારને ઉપલબ્ધ વૈકલ્પિક ઉપાયના સંબંધમાં છે.

શ્રી અમીન એ રજૂઆત કરી હતી કે વર્તમાન રિટ-અરજીની જાળવણીક્ષમતાના સંદર્ભમાં તેમના દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા બે પ્રારંભિક વાંધાઓ સિવાય, ગુણદોષ પર પણ, રિટ-અરજદાર પાસે કોઈ કેસ નથી કારણ કે રાજ્ય સરકારનો મત છે કે આ તબક્કે આવી જાહેરાત, ખાસ કરીને જ્યારે સુનાવણી ચાલી રહી હોય, ત્યારે તે જાહેર હિતમાં નહીં હોય અને તે રાજ્ય વિધાનસભાના વિશેષાધિકારનો ભંગ કરશે.શ્રી અમીન એ રજૂઆત કરી હતી કે અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૮, માહિતી જાહેર કરવાથી મુક્તિ પૂરી પાડે છે.તેઓ રજૂઆત કરશે કે રાજ્ય સરકાર રિટ-અરજદારને અહેવાલની સામગ્રી સંબંધિત માહિતી આપવા માટે કોઈ જવાબદારીમાં નથી કારણ કે તે રાજ્ય વિધાનસભાના વિશેષાધિકારનો ભંગ કરવા સમાન હશે.

શ્રી અમીન અનુસાર, અરજી ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ વિશેષ નાગરિક અરજીના સ્વરૂપમાં હોવી જોઈએ.જો રિટ-અરજદારનો કેસ હોય કે રાજ્ય સરકાર તરફથી અહેવાલની નકલ આપવામાં નિષ્ફળતાને કારણે તેના કોઈપણ

મૂળભૂત અથવા નાગરિક અધિકારોનું ઉદ્ધંધન કરવામાં આવ્યું હોય, તો તે વિશેષ નાગરિક અરજી દાખલ કરીને આવા અધિકારનો દાવો કરી શકે છે. ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર નથી.

શ્રી અમીન, તેમની રજૂઆતના સમર્થનમાં, મૂક્યું છે નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખી:

- (૧) ભારત સંઘ અને અન્યો વિરુદ્ધ મેજર જનરલ શ્રી કાંત શર્મા અને અન્ય, (૨૦૧૫) ૬ એસસીસી ૭૭૩; અને
- ((૨) નિવેદિતા શર્મા વિ. સેલ્યુલર ઓપરેટર્સ એસોસિએશન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ અનર્સ, (૨૦૧૧) ૧૪ એસસીસી ૩૩૭

શ્રી અમીન નીચેની ધારણાઓ પર આધાર રાખે છે

રાજ્ય વતી દાખલ કરવામાં આવેલા સોગંદનામામાં શ્રી કિશોર પી. દેસાઈ, વિભાગ અધિકારી, ગૃહ વિભાગ (સ્પે. ધ્રાન્ય-૧), સચિવાલય, ગાંધીનગર દ્વારા યોગ્ય રીતે સમર્થન આપવામાં આવ્યું છે:

“૪. હું આદરપૂર્વક કહું છું અને રજૂ કરું છું કે તેમાંથી કોઈ નહીં વર્તમાન પ્રતિવાદી તરફથી કોઈપણ કાય વાહી અથવા નિષ્ક્રિયતાને કારણે અરજદારના મૂળભૂત અથવા કાનૂની અધિકારનું ઉદ્ધંધન

કરવામાં આવ્યું છે અને તેથી, વર્તમાન અરજી કાયદામાં જાળવવા યોગ્ય નથી અને તે મર્યાદિત રીતે બરતરફ થવાને પાત્ર છે.

૫. તે આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે અરજદાર છે થાનગઢ પોલીસ ગોળીબારની ઘટના, જેમાં ૩ દલિતો માર્યા ગયા હતા, તેના સંદર્ભમાં મુખ્ય સચિવ શ્રી સંજય પ્રસાદ દ્વારા રજૂ કરાયેલો અહેવાલ અરજદારને મળ્યો નથી તે હકીકતથી અનિવાર્યપણે વ્યથિત છું. અરજદારે આ આધાર પર ઉપરોક્ત અહેવાલની નકલ મેળવવાની વિનંતી કરી છે કે આ કાર્યવાહી મુક્ત અને નિષ્પક્ષ તપાસ જાહેર ન કરીને અરજદારના મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરે છે. રાજ્ય સરકારે ૨૬/૮/૨૦૧૨ ના આદેશ દ્વારા આ ઘટનાનો અહેવાલ રાજ્ય સરકારને સુપરત કરવા માટે મુખ્ય સચિવ શ્રી સંજય પ્રસાદની નિમણૂક કરી હતી. ૨૬/૮/૨૦૧૨ તારીખના આદેશની એક નકલ અહીં જોડવામાં આવી છે અને એનેક્સર-આર૧ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.

૬. તે આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે શરૂઆતમાં તે રજૂ કરવાનું છે કે અરજી જાળવવા યોગ્ય નથી. અહીં રજૂ કરવું યોગ્ય રહેશે કે, જેમ કે અરજદારે માહિતીનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૦૫ હેઠળ અરજી કરી

છે (અહીં 'અધિનિયમ' નો ઉલ્લેખ કર્યા પછી).અરજદારે ૨૪.૦૮.૨૦૧૬ તારીખની અરજી દ્વારા આવા અહેવાલની નકલની માંગ કરી છે.આ અધિનિયમ હેઠળ વૈધાનિક સત્તામંડળના જવાબની રાહ જોયા વિના આવી અરજી હોવા છતાં અરજદારે આ માનનીય અદાલત સમક્ષ સીધો સંપર્ક કરવાનું પસંદ કર્યું છે અને તેથી અરજી માન્ય નથી.આ કાયદા હેઠળ અરજદારો દ્વારા ૨૪/૮/૨૦૧૬ તારીખે કરવામાં આવેલી અરજીની એક નકલ અહીં જોડવામાં આવી છે અને એનેક્સર-આર તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.

૭. તે આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે અરજદારે જાહેર માહિતી અધિકારી દ્વારા અરજદારની તરફેણમાં જાહેર કરાયેલ સંદેશાવ્યવહાર તારીખ ૦૧.૦૮.૨૦૧૬ રેકૉર્ડ પર મૂક્યો નથી જે અરજદારને જાણ કરે છે કે અરજદાર દ્વારા ૯ મુદ્દાઓ પર માંગવામાં આવેલી માહિતીમાંથી, પોઈન્ટ નં.૧ ૮ થી અલગ પી. આઈ. ઓ. સાથે સંબંધિત તે જ સંબંધિત પી. આઈ. ઓ. ને મોકલવામાં આવ્યો હતો અને માહિતી નં.૯ કારણોને લીધે ઈનકાર કરવામાં આવ્યો હતો.અરજદારને એ હકીકત વિશે પણ જાણ કરવામાં આવી હતી કે જો અરજદાર ૩૦ દિવસના સમયગાળામાં ઉપરોક્ત જવાબથી વ્યથિત હોય તો તે અપીલ અધિકારીનો સંપર્ક કરવા માટે સ્વતંત્ર છે.નિયમ ૪ (૧) હેઠળ

ફોર્મ સી અને નિયમ ૪ (૨) હેઠળ ફોર્મ ડી તરીકે ૦૧.૦૯.૨૦૧૬ તારીખના સંદેશાવ્યવહારની નકલો અહીં જોડવામાં આવી છે અને અનુક્રમે જોડાણ-આર૩ અને જોડાણ-આર૪ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.તે આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે અરજદારે વૈધાનિક ઉપાયનો લાભ લીધા વિના તરત જ કલમ ૨૨૬ હેઠળ આ માનનીય અદાલતનો સંપર્ક કર્યો છે.

૮. તે આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે થાનગઢની ઘટનાની તપાસના સંદર્ભમાં રાજ્ય સરકારે વિશેષ તપાસ ટીમ (એસઆઈટી) ની રચના કરી છે.આ ટીમમાં પોલીસ કમિશનર, નાયબ પોલીસ કમિશનર રેન્કના ત્રણ અધિકારીઓનો સમાવેશ થાય છે. પોલીસ કમિશનર અને પોલીસ અધિક્ષક.રાજ્ય સરકારે ઠરાવ તારીખ ૧૫/૯/૨૦૧૬ દ્વારા રચાયેલ એસ. આઈ. ટી. ની રચના કરી છે, જેમાં ઉપર ઉલ્લેખિત અધિકારીઓની નિમણૂક કરવામાં આવે છે.૧૫/૯/૨૦૧૬ તારીખના ઠરાવની નકલ અહીં જોડવામાં આવી છે અને એનેક્સર-આર૫ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.

૯. તે આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે શ્રી સંજય પ્રસાદનો અહેવાલ વિધાનસભામાં પૂછપરછ દરમિયાન મેળવવાની માંગ કરવામાં આવી

હતી, પરંતુ અહેવાલ રાજ્ય સરકારની વિચારણા હેઠળ હોવાથી તેને રજૂ કરવાની અને ચર્ચાની મંજૂરી આપવામાં આવી ન હતી.હાલમાં આ અહેવાલ રાજ્ય સરકારની વિચારણા હેઠળ છે.

૧૦. તે આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે જો અરજદાર અધિનિયમ હેઠળ સત્તામંડળના જવાબથી અસંતુષ્ટ હોય તો પણ અરજદાર પાસે અપીલની કલમ ૧૯ હેઠળ વૈધાનિક ઉપાય છે તેથી અરજી પણ જાળવવા યોગ્ય નથી.તે વધુ આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે અરજદારે ૨૦૧૨ની થાનગઢની ઘટના સાથે જોડાયેલી અન્ય વિવિધ અરજીઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જો કે, અરજદાર દ્વારા વિનંતી કરાયેલી વિનંતી સાથે ઉપરોક્ત અરજીઓમાંથી કોઈ પણ દાખલ કરવામાં આવી નથી, હકીકતમાં તે અરજીઓ તપાસના સ્થાનાંતરણ માટે અથવા વધુ તપાસ માટે છે જે અરજદાર દ્વારા ટાંકવામાં આવેલી વિનંતીઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે.હાલની અરજી અન્યથા કાર્યવાહીના અલગ કારણ માટે હશે.આ તબક્કે રજૂ કરવું વધુ યોગ્ય રહેશે કે જો અરજદાર અધિનિયમ હેઠળ અહેવાલ ન આપવાથી વ્યથિત હોય તો વિશેષ ફોજદારી અરજી જાળવવા યોગ્ય રહેશે નહીં.”

શ્રી યાજ્ઞીક, રિટ માટે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ - અરજદાર, જવાબમાં, બે પ્રારંભિક સાથે મળવા માટે રાજ્ય સરકાર વતી ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલો રિટ-અરજીની જાળવણીક્ષમતાને ધ્યાનમાં રાખીને, રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે મુકદ્દમાની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા જે તપાસનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો, તે વિશેષ ફોજદારી અરજીના રૂપમાં રિટ-અરજી જાળવવા યોગ્ય છે.

શ્રી યાજ્ઞીક અનુસાર, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ વિશેષાધિકાર રિટ બહાર પાડવાની હાઈકોર્ટ ની સત્તા સંપૂર્ણ પ્રકૃતિની છે અને ભારતના બંધારણની અન્ય જોગવાઈઓ અથવા કાયદા દ્વારા તેને ઘટાડી શકાતી નથી.પરંતુ, સમયાંતરે ઉચ્ચ અદાલતોએ આવી સત્તાઓના ઉપયોગ પર પોતાના પર કેટલાક પ્રતિબંધો લાદ્યા છે.આવા પ્રતિબંધોમાંથી એક એ છે કે જો કોઈ અસરકારક અને અસરકારક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય, તો ઉચ્ચ ન્યાયાલય સામાન્ય રીતે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરશે નહીં.જો કે, શ્રી યાજ્ઞીક અનુસાર, વૈકલ્પિક ઉપાયની ઉપલબ્ધતાને કારણે રિટ અધિકારક્ષેત્રને બાકાત રાખવાનો આ નિયમ રિટ-અરજીને ધ્યાનમાં લેવા માટે સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ તરીકે કામ કરતું નથી, પરંતુ દરેક કેસની હકીકતોના આધારે વિવેકબુદ્ધિથી કામ કરે છે.

વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન સલાહકારને સાંભળીને પક્ષકારો અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધા પછી, મારા ધ્યાનમાં આવતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે શું રિટ-અરજદાર આ રિટ-અરજીમાં વિનંતી કરવામાં આવેલી રાહત માટે હકદાર છે કે કેમ.

ચાલો હું પહેલા આ રિટ-અરજીની જાળવણીક્ષમતાના સંદર્ભમાં રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી અમીન દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રારંભિક વાંધાઓ સાથે વ્યવહાર કરું.

રિટ કાર્યવાહી દીવાની હોય કે ફોજદારી, તે દાવો કરવામાં આવેલી રાહતની પ્રકૃતિ અને આવી રાહત માટેના આધારો પર આધારિત છે."દીવાની કાર્યવાહી "અથવા" ફોજદારી કાર્યવાહી "ક્યાંય વ્યાખ્યાયિત નથી.ભારતનું બંધારણ "નાગરિક કાર્યવાહી" અભિવ્યક્તિને વ્યાખ્યાયિત કરતું નથી, ન તો સામાન્ય કલમો અધિનિયમ કરે છે. બે કાર્યવાહી સંપૂર્ણપણે અલગ અને અલગ છે, જોકે કેટલીકવાર તેઓ અમુક અંશે ઓવરલેપ થઈ શકે છે.પરંતુ દીવાની કાર્યવાહી અને ફોજદારી કાર્યવાહી વચ્ચેનો તફાવત સારી રીતે વ્યાખ્યાયિત છે.

હેલ્સબરીના લોઝ ઓફ ઈંગ્લેન્ડમાં, ચોથી આવૃત્તિ, વોલ્યુમ. ૧૧, ફોજદારી અને દીવાની કાર્યવાહીને આ રીતે અલગ પાડવામાં આવી છે:—

"દીવાની કાર્યવાહીનો તેમનો ઉદ્દેશ નાણાં અથવા અન્ય સંપત્તિની વસૂલાત અથવા વાદી વતી અધિકાર અથવા લાભનો અમલ કરવાનો છે:ફોજદારી કાર્યવાહીમાં તેમના હેતુ માટે ગુનો કરનાર વ્યક્તિની સજા હોય છે.ફોજદારી કાર્યવાહીનો ઉપયોગ નાગરિક અધિકારને લાગુ કરવાના સાધન તરીકે થવો જોઈએ નહીં.વર્તણૂક ગુના સમાન છે કે કેમ તે નક્કી કરીને નક્કી કરી શકાય છે કે શું તે વર્તન ફોજદારી અથવા દીવાની કાર્યવાહી દ્વારા અનુસરવામાં આવે છે કે કેમ.જો કાર્યવાહી પક્ષકારની સજામાં પરિણમશે, તો તે નાના પરિણામની બાબત હોવા છતાં પ્રશ્નમાં વર્તવું એ ગુનો હશે.જ્યાં કોઈ કાર્યને કાયદા દ્વારા આદેશ આપવામાં આવે છે અથવા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે છે, જ્યાં સુધી ફોજદારી કાર્યવાહીને કાયદા દ્વારા સ્પષ્ટપણે બાકાત રાખવામાં ન આવે ત્યાં સુધી આજ્ઞાભંગ એ પ્રથમ દૃષ્ટિએ ફોજદારી છે.કોઈ અધિનિયમને કાયદા દ્વારા એવી રીતે પ્રતિબંધિત અથવા આદેશિત કરી શકાય છે કે જોગવાઈનું ઉદ્ધંધન કરતી વ્યક્તિ આર્થિક દંડ માટે જવાબદાર હોય જે નાગરિક દેવું તરીકે વસૂલ કરી શકાય છે; આવા કિસ્સામાં ઉદ્ધંધન એ ગુનો નથી.

યુ. પી. રાજ્યમાં વિ.મુખ્તાર સિંહ, એ. આઈ. આર. ૧૯૫૭ ઓલ ૫૦૫,
અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬

હેઠળની કાર્યવાહીની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લીધી હતી.કાર્યવાહીની પ્રકૃતિ સમજાવતા ન્યાયાધીશોમાંના એક, બેગ, જે. એ ચુકાદો આપ્યો હતો કે કાર્યવાહી દીવાની છે કે નહીં, તે કાર્યવાહીના વિષયની પ્રકૃતિ અને તેના ઉદ્દેશ પર આધાર રાખે છે, નહીં કે અપનાવવામાં આવેલી રીત અથવા અધિકારના અમલીકરણ માટે પૂરા પાડવામાં આવેલ ફોર્મ પર.તેમના આધિપત્ય અનુસાર, નાગરિક પ્રકૃતિના અધિકાર અને અન્યથા નાગરિક પ્રકૃતિના અધિકાર સાથે સંબંધિત કાર્યવાહી માત્ર એટલા માટે બંધ થતી નથી કારણ કે પક્ષ આવા અધિકારના અમલીકરણ માટે બંધારણની કલમ ૨૨૬ નો આશરો લેવાનું પસંદ કરે છે.બંધારણ અથવા તેના દ્વારા નિર્ધારિત તેના અમલીકરણ માટે મંચ દ્વારા અધિકારની રચના કરવામાં આવી છે તે હકીકતથી કોઈ ફરક પડવો જોઈએ નહીં, જો કાર્યવાહીમાં અધિકારનો વિષય નાગરિક પ્રકૃતિનો હોય અને કાર્યવાહીનો ઉદ્દેશ માત્ર આવા અધિકારનો અમલ કરવાનો હોય, અને ખોટી સજાનો નહીં.બીજી બાજુ, ડિવિઝન બેન્ચની રચના કરતા જે. દેસાઈનો મત હતો કે રિટ માટે કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહી દીવાની કાર્યવાહી નથી.તેમના આધિપત્ય અનુસાર, આ ધારણાને કારણે ઘણી મૂંઝવણ સર્જાઈ છે, જેના માટે કોઈ વોરંટ નથી, તે અધિકારક્ષેત્ર નાગરિક અથવા ફોજદારી છે.અધિકારક્ષેત્રોના ઘણા પ્રકારો છે અને નાગરિક અને ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રની યાદી સમાપ્ત થાય છે તે અભિપ્રાય માટે કોઈ આધાર નથી. ઉચ્ચ ન્યાયાલયને આપી શકાય તેવા અધિકારક્ષેત્રો.દેસાઈ, જે. અનુસાર, કલમ ૨૨૫ લેટર્સ પેટન્ટ હેઠળ ઉચ્ચ

અદાલતોને આપવામાં આવેલા નાગરિક, ફોજદારી, વસિયતનામા, નિર્વિકાર અને વૈવાહિક અધિકારક્ષેત્રને જાળવી રાખે છે અને કલમ ૨૨૬ વધારાના અધિકારક્ષેત્રને પ્રદાન કરે છે અને કારણ કે તે વધારાનું અધિકારક્ષેત્ર છે, તે અધિકારક્ષેત્રોથી અલગ હોવું જોઈએ. સિવિલ અથવા ફોજદારી.

જે. પી. શર્મા કેસમાં બોમ્બે હાઈકોર્ટની એક ખંડપીઠે વી. ધ ફાલ્ટન સુગર વર્ક્સ લિમિટેડ, એઆઈઆર ૧૯૬૪ બીઓએમ ૧૧૬, બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહી સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે નીચે મુજબ ધાર્યું:-

"શ્રી જોશીની આગામી દલીલ એ છે કે કલમ ૨૨૬ હેઠળની તમામ કાર્યવાહી કાં તો દીવાની અથવા ફોજદારી છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ હેબિયસ કોર્પસની રિટ માંગે છે, ત્યારે તે ફોજદારી કાર્યવાહી છે. પરંતુ જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ હેબિયસ કોર્પસ સિવાય અન્ય કોઈ રિટ માંગે છે, ત્યારે કાર્યવાહી આવશ્યકપણે દીવાની કાર્યવાહી હોય છે. કલમ ૨૨૬ હેઠળ શરૂ થયેલી કાર્યવાહી કોઈ પણ કાયદા હેઠળની કાર્યવાહી નથી, પરંતુ અમુક કાયદાઓ હેઠળ કરવામાં આવેલા આદેશોને રદ કરવા અથવા અધિકારીઓને અમુક કાયદાઓ હેઠળ કાર્યવાહી કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકવાના આદેશો માટે આગળ વધી રહી છે. તેથી, તે દીવાની કાર્યવાહી છે અને કાયદા હેઠળની કાર્યવાહી નથી. દલીલ સ્વીકારવી

શક્ય નથી.શ્રી જોશી સ્વીકારે છે કે હેબિયસ કોર્પસની રિટ બહાર પાડવાની કાર્યવાહી ફોજદારી કાર્યવાહી છે.તે સ્વીકારે છે કે તે ફોજદારી કાર્યવાહી છે કારણ કે તે ફોજદારી કાયદાની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરીને વ્યક્તિની ધરપકડ અથવા અટકાયત સામે પૂછવામાં આવેલી રાહત છે.જો એમ હોય તો, અમને એવું માનવાનું કોઈ કારણ દેખાતું નથી કે પૂછવામાં આવેલી રાહત કરવેરા કાયદા હેઠળ કરવામાં આવેલા આદેશ અથવા કોઈ વ્યક્તિ સામે કરવેરા કાયદાના અમલીકરણ સામે રાહત હોવા છતાં, કાર્યવાહી આવકની પ્રકૃતિ ન હોવી જોઈએ.બીજી બાજુ, એવું માનવું તાર્કિક રહેશે કે આર્ટીકલ.૨૨૬ હેઠળ દરેક કેસમાં માંગવામાં આવેલી રાહતની પ્રકૃતિ તે કાર્યવાહીની પ્રકૃતિને નિર્ધારિત કરતી હોવી જોઈએ.જો પૂછવામાં આવેલી રાહત ફોજદારી કાયદા હેઠળ સત્તાઓના ઉપયોગની વિરુદ્ધ હોય, તો કાર્યવાહી ફોજદારી કાર્યવાહી હશે.જો પૂછવામાં આવેલી રાહત નાગરિક અધિકારના ઉલ્લંઘનને રોકવા માટે નાગરિક અધિકારના અમલીકરણ અથવા ઉપયોગ માટે હોય, તો કાર્યવાહી નાગરિક પ્રકૃતિની હશે.તેવી જ રીતે, જો કરવેરા કાયદાના અમલીકરણના સંબંધમાં રાહત માંગવામાં આવે, તો કાર્યવાહી મહેસૂલ સ્વરૂપની હશે.શ્રી જોશીની દલીલ સ્વીકારવી મુશ્કેલ છે કે આર્ટીકલ.૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહી કાં તો દીવાની અથવા ફોજદારી પ્રકૃતિની છે.બીજી

બાજુ, અમે પટના હાઈકોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલા દૃષ્ટિકોણ સાથે આદર સાથે સંમત છીએ કે રિટ અરજી અરજીની પ્રકૃતિ અને કાર્યવાહીમાં ઉઠાવવામાં આવેલા અને નક્કી કરવામાં આવેલા પ્રશ્નો અનુસાર દીવાની કાર્યવાહી હોઈ શકે છે. તાત્કાલિક કેસમાં, પહેલેથી જ જણાવ્યા મુજબ, કરદાતાએ આવકવેરાના કાયદાની કલમ ૩૪ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલી નોટિસને રદ કરવાની માંગ કરી હતી અને આવકવેરાના અધિકારીને નોટિસના અમલમાં કોઈ પણ કાર્યવાહી કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકવાના આદેશ માટે પણ વિનંતી કરી હતી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આવકવેરાના કાયદા હેઠળની કાર્યવાહીમાં, પહેલેથી જ જણાવ્યા મુજબ, આવકની પ્રકૃતિ છે. તેથી અમે જે રિટ કાર્યવાહી સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા હતા તે આવકની પ્રકૃતિ હતી.

પ્રશ્ન એ છે કે શું કલમ ૨૨૬ હેઠળ રિટ કાર્યવાહી થાય છે આઈ. એસ. એ. નારાયણ રો વિ. ઈશ્વરલાલ ભગવાનદાસ, એ. આઈ. આર. ૧૯૬૫ એસ. સી. ૧૮૧૮ માં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદામાં ભારતના બંધારણની સિવિલ કાર્યવાહી અથવા ફોજદારી કાર્યવાહીને ખૂબ જ વિસ્તૃત રીતે ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે આ રીતે અવલોકન કર્યું:—

"....."દીવાની કાર્યવાહી" શબ્દની વ્યાખ્યા બંધારણમાં કે સામાન્ય કલમો અધિનિયમમાં નથી. અમારા ચુકાદાની અભિવ્યક્તિ એવી તમામ કાર્યવાહીને આવરી લે છે જેમાં પક્ષ નાગરિક કાયદા દ્વારા અથવા કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલા નાગરિક અધિકારના અસ્તિત્વ પર ભાર મૂકે છે અને તેના ઉલ્લંઘન માટે રાહતનો દાવો કરે છે. બીજી બાજુ ફોજદારી કાર્યવાહી સામાન્ય રીતે તે હોય છે જેમાં જો તેને તેના નિષ્કર્ષ પર લઈ જવામાં આવે તો તે મૃત્યુદંડ, કેદ, દંડ અથવા મિલકતની જમી જેવી સજાઓમાં પરિણમી શકે છે. તેમાં એવી કાર્યવાહીનો પણ સમાવેશ થાય છે જેમાં રાજ્યના વ્યાપક હિતમાં, શાંતિના કથિત ઉલ્લંઘનને અટકાવવાના આદેશો, શાંતિ અને વ્યવસ્થાની જાળવણી માટે જોખમી વ્યક્તિઓને બાંધવાના આદેશો અથવા અવ્યવસ્થાને અટકાવવાના હેતુથી આદેશો પસાર કરવાનું માનવામાં આવે છે. પરંતુ કાર્યવાહીનું આખું ક્ષેત્ર, જે દીવાની અને ફોજદારી તરીકે ઉચ્ચ અદાલતો સુધી પહોંચે છે.

સુપ્રીમ કોર્ટે ઉપરોક્ત અહેવાલમાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:—

".....અમારા ચુકાદામાં કાર્યવાહીનું સ્વરૂપ ટ્રિબ્યુનલની પ્રકૃતિ પર નિર્ભર નથી જે રાહત આપવા માટે સત્તા સાથે રોકાણ કરવામાં

આવે છે, પરંતુ ઉલ્લંઘન કરેલા અધિકારની પ્રકૃતિ અને દાવો કરી શકાય તેવી યોગ્ય રાહત પર આધાર રાખે છે.તેથી, દીવાની કાર્યવાહી એ એવી કાર્યવાહી છે જેમાં કોઈ વ્યક્તિ અન્ય વ્યક્તિ અથવા રાજ્ય સામે તેના નાગરિક અધિકારોના કથિત ઉલ્લંઘનને યોગ્ય રાહત દ્વારા લાગુ કરવા માંગે છે, અને જે દાવો સાબિત થાય તો તે ઘોષણામાં પરિણમશે-દાવો કરેલા અધિકારની અભિવ્યક્તિ અથવા ગર્ભિત અને રાહત જેવી કે દેવું, નુકસાન, વળતર, ચોક્કસ મિલકતની ડિલિવરી, વ્યક્તિગત અધિકારોનું અમલીકરણ, દરજ્જાનું નિર્ધારણ વગેરે.

નારાયણ રો ના કેસમાં (ઉપરોક્ત) સર્વોચ્ચ અદાલતે વધુમાં અવલોકન કર્યું હતું કે બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ રિટ માટેની અરજી દ્વારા, જાહેર અધિકારીઓ અથવા સત્તાવાળાઓ દ્વારા-વૈધાનિક અથવા અન્યથા-સત્તાના ઉપયોગથી વ્યથિત વ્યક્તિઓને વિશેષ કેસમાં રાહત આપતી ઉચ્ચ વિશેષાધિકાર રિટ જારી કરવા માટે ઉચ્ચ અદાલતનો અસાધારણ અધિકારક્ષેત્ર લાગુ કરવામાં આવે છે અને આ અધિકારક્ષેત્ર નિઃશંકપણે વિશેષ અને અનન્ય છે, પરંતુ તે કારણે તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી.ઉચ્ચ અદાલતો સમક્ષ ઉદ્ભવતા મોટી સંખ્યામાં કેસોમાં સંઘર્ષને ઉકેલતા, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત અહેવાલના પેરા-૧૪ અને ૧૬માં આ રીતે ચુકાદો આપ્યો હતો:-

"૧૪.ભારતમાં ઉચ્ચ અદાલતો સમક્ષ મોટી સંખ્યામાં કેસ ઊભા થયા છે જેમાં "દીવાની કાર્યવાહી" શબ્દના અર્થ વિશે વિરોધાભાસી મંતવ્યો વ્યક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.કેટલાક કિસ્સાઓમાં એવું માનવામાં આવતું હતું કે "દીવાની કાર્યવાહી" અભિવ્યક્તિમાં ઉદ્ધંધન કરાયેલા અધિકાર અને દાવો કરવામાં આવેલી રાહતની પ્રકૃતિ ગમે તે હોય, તે રિટ જારી કરવા માટે ઉચ્ચ અદાલતમાં શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહીનો સમાવેશ થાય છે; અન્ય કિસ્સાઓમાં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે બંધારણની આર્ટીકલ.૨૨૬ હેઠળની રિટ માટેની અરજીના પરિણામે કાર્યવાહીને અમુક કિસ્સાઓમાં "દીવાની કાર્યવાહી" ગણી શકાય, જો દાવો કરવામાં આવે, તો અધિકારનું ઉદ્ધંધન થાય અને રાહત માંગવામાં આવે તો તે તારણ આપે છે; હજુ પણ અન્ય કેસોના સમૂહમાં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે જો રિટ માટેની અરજી દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહીને સામાન્ય રીતે દીવાની કાર્યવાહી તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે તો પણ કાર્યવાહી, જ્યાં ઉચ્ચ અદાલત જે અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે તે મહેસૂલ સાથે સંબંધિત હોય, ત્યાં કાર્યવાહી નાગરિક નથી.કેસોમાં આપવામાં આવેલા કારણોનું અવલોકન નીચેના અવલોકનો સૂચવે છે.પ્રમાણપત્ર આપવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા

માટે બે પ્રારંભિક શરતો છે; (અ) ચુકાદો, હુકમનામું અથવા અંતિમ આદેશ હોવો જોઈએ, અને તે ચુકાદો, હુકમનામું અથવા અંતિમ આદેશ દીવાની કાર્યવાહીમાં થવો જોઈએ.કરવેરાના સંદર્ભમાં સલાહકાર અભિપ્રાયને આર્ટીકલ.૧૩૩ હેઠળ પ્રમાણપત્ર સાથે અપીલ કરી શકાતી નથી, કારણ કે અભિપ્રાય ચુકાદો, હુકમનામું અથવા અંતિમ આદેશ નથી, અને (બી) જ્યારે કાર્યવાહીનો અમલ કરવા માટે રાહતનો દાવો કરવામાં આવે છે ત્યારે કાર્યવાહી નાગરિક બનવાનું બંધ થતી નથી.મોટાભાગના કેસોમાં કે જેમાં આર્ટીકલ.૧૩૩ (૧) હેઠળ કેસને પ્રમાણિત કરવા માટે હાઈકોર્ટના અધિકારક્ષેત્રને નકારવામાં આવ્યું હતું, એવું માનવામાં આવે છે કે બંધારણની કલમ ૧૩૨ માં વપરાયેલી "અન્ય કાર્યવાહી" એ મહેસૂલ કાર્યવાહીની પ્રકૃતિની કાર્યવાહી છે અથવા તેમાં સમાવેશ થાય છે અને તેથી, કલમ ૧૩૩ (૧) માં "દીવાની કાર્યવાહી" અભિવ્યક્તિમાં મહેસૂલ કાર્યવાહીનો સમાવેશ થતો નથી.પહેલેથી જ નિર્ધારિત કારણોની આ ધારણા ખોટી છે.

"૧૬.બંધારણની જોગવાઈઓની સાવચેતીપૂર્વક સમીક્ષા કરવા પર, અમારો અભિપ્રાય છે કે "દીવાની કાર્યવાહી" શબ્દને માત્ર તે કાર્યવાહીઓ સુધી મર્યાદિત રાખવાનો કોઈ આધાર નથી જે દીવાની

દાવાઓ અથવા કાર્યવાહીમાંથી ઉદ્ભવે છે જેની દીવાની દાવાઓ તરીકે સુનાવણી કરવામાં આવે છે, ન તો આર્ટીકલ.૨૨૬ હેઠળ તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને ઉચ્ચ અદાલતમાં સ્થાપિત અને સુનાવણીની કાર્યવાહીને તેના કાર્યક્ષેત્રમાંથી બાકાત રાખવા માટે કોઈ તર્કસંગત આધાર છે જ્યાં પીડિત પક્ષ મહેસૂલ કાયદા દ્વારા તેમને આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે કામ કરતા સત્તાવાળાઓ દ્વારા નાગરિક અધિકારોના ઉલ્લંઘન સામે રાહત માંગે છે.તેથી, કરદાતાના વકીલ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ પ્રારંભિક વાંધો નિષ્ફળ થવો જોઈએ.

ઉપરોક્ત મુદ્દો મેસર્સ નાગપુર કેબલ ઓપરેટર્સ એસોસિએશન વિરુદ્ધ બોમ્બે હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ સમક્ષ વિચારણા માટે પડ્યો હતો. નાગપુરના પોલીસ કમિશનરે એઆઈઆર ૧૯૯૬ બીઓએમ ૧૮૦ માં અહેવાલ આપ્યો હતો.અન્ય ઉચ્ચ અદાલતો અને સર્વોચ્ચ અદાલતે નક્કી કરેલા વિવિધ કેસોની નોંધ લીધા પછી, બોમ્બે ઉચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું:

"૨૧..... નારાયણ રો ના કેસ (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત પરીક્ષણોને લાગુ કરતાં અમારો મત છે કે જો બંધારણની કલમ ૨૨૬ અને/અથવા ૨૨૭ હેઠળની રિટ

પિટિશન/અરજી એવી કાર્યવાહીમાંથી ઉદ્ભવે છે અથવા તેનાથી સંબંધિત છે કે જેમાં જો તેને આખરે તેના નિષ્કર્ષ પર લઈ જવામાં આવે તો તે મૃત્યુદંડની સજા અથવા કેદ, દંડ અથવા મિલકતની જમીમાં પરિણમી શકે છે, તો ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ અને/અથવા બંધારણની કલમ ૨૨૭ હેઠળ આવી રિટ પિટિશન/અરજીને "ફોજદારી રિટ પિટિશન" તરીકે ગણવી જોઈએ અને તે રીતે શૈલીબદ્ધ કરવી જોઈએ.આવી અરજીની સુનાવણી અને નિર્ણય માટે, તેને માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા ફાળવવામાં આવેલ ડિવિઝન બેન્ચ સમક્ષ અથવા જો તે એકલ ન્યાયાધીશના અધિકારક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત હોય, તો બેન્ચ સમક્ષ સૂચિબદ્ધ કરવું જોઈએ.બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ હેબિયસ કોર્પસના સ્વરૂપમાં રિટ અથવા આદેશો માંગતી અરજીઓ/અરજીઓના સંદર્ભમાં, અપીલેટ

સાઈડ

નિયમોના પ્રકરણ ૨૮ નો નીયમ ૧ પણ માત્ર હાઈકોર્ટ ના અપીલેટ બાજુના ફોજદારી વ્યવસાયને લેતી ડિવિઝન બેન્ચને આવી રિટ અરજીઓની ફાળવણીની જોગવાઈ કરે છે.દેખીતી રીતે, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ હેબિયસ કોર્પસની રિટ જારી કરવા માટેની અરજીઓ/અરજીઓ ગેરકાયદેસર અટકાયતમાંથી ઉદભવે છે, તેથી તેની પ્રકૃતિમાં, આવી અરજીઓને પણ ફોજદારી રિટ

પિટિશન તરીકે ગણવી જોઈએ.ફોજદારી રિટ પિટિશનમાં તે રિટ પિટિશનનો પણ સમાવેશ થાય છે જે આદેશો અને નિવારણ અથવા શાંતિ ભંગ અથવા શાંતિ અને વ્યવસ્થાની જાળવણીને લગતી બાબતો અથવા આવા આદેશો કે જે પસાર કરવા માટે માનવામાં આવતી અનિયમિતતાને અટકાવવાના હેતુથી છે.'ફોજદારી રિટ પિટિશન' ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ અથવા ૨૨૭ હેઠળની અરજીઓ/અરજીઓને પણ સ્વીકારશે જો તે વિશેષ અથવા સામાન્ય કાયદા હેઠળ ગુનાઓની તપાસ, તપાસ અથવા સુનાવણીમાંથી ઉદ્ભવે છે અથવા તેનાથી સંબંધિત છે..... જો કે, આવા કેસોને એવા કેસોથી અલગ પાડવાના હોય છે કે જ્યાં કાયદા દ્વારા કોઈ કાર્યને એવી રીતે પ્રતિબંધિત અથવા આદેશ આપવામાં આવે કે જે જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરતી વ્યક્તિ આર્થિક દંડને પાત્ર હોય અને આવી વસૂલાતને નાગરિક દેવું બનાવવું પડે.આવા કિસ્સાઓમાં ઉલ્લંઘન એ ગુનો નહીં હોય અને તેથી, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળ ઉદભવેલી અરજીઓ/અરજીઓ ફોજદારી કાર્યવાહી નહીં હોય."

બોમ્બે હાઈકોર્ટના અપીલેટ સાઈડ નિયમો, ૧૯૬૦ની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને અને તેના સ્થાને ગુજરાત હાઈકોર્ટના નિયમો, ૧૯૯૩ ગુજરાત હાઈકોર્ટ

દ્વારા ઘડવામાં આવ્યા હતા, જે હેઠળ સામાન્ય રીતે બે ન્યાયાધીશોની ડિવિઝન કોર્ટ દ્વારા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે, જે નિયમ ૧ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે અને અહીં નીચે ટાંકવામાં આવ્યું છે:

"૧.ન્યાયક્ષેત્રનો ઉપયોગ સામાન્ય રીતે બે ન્યાયાધીશોની ડિવિઝન કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવે છે. – અદાલતનો નાગરિક અને ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર, જ્યાં તે હોય તેવા કિસ્સાઓ સિવાય અન્યથા અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદા દ્વારા અથવા આ નિયમો દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ જોગવાઈનો ઉપયોગ બે અથવા વધુ ન્યાયાધીશોની બનેલી ડિવિઝન કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવશે.

ઉપરોક્ત નિયમ ૧ પરથી એ સ્પષ્ટ થશે કે ગુજરાત ઉચ્ચ અદાલતે બે કે તેથી વધુ ન્યાયાધીશોની બનેલી વિભાગીય અદાલતો દ્વારા સુનાવણીના હેતુ માટે નાગરિક અને ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રને પણ અલગ કર્યું હતું.

સિંગલ જજ દ્વારા નિકાલ કરવાની બાબતો નિયમ ૨ હેઠળ સૂચવવામાં આવી છે, જેમાં સિંગલ જજોને નાગરિક પ્રકૃતિના અમુક પ્રકારના કેસો અને ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રના અમુક પ્રકારના કેસોનો નિકાલ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, જેનો સંબંધિત ભાગ અહીં નીચે ટાંકવામાં આવ્યો છે:

"૨. એક જ ન્યાયાધીશ દ્વારા નિકાલ કરવાની બાબતો. –

અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદા દ્વારા અન્યથા સ્પષ્ટ રીતે પૂરી પાડવામાં આવેલ તરીકે બચાવો

અથવા આ નિયમો દ્વારા, એકલ ન્યાયાધીશ નિકાલ કરી શકે છે

નીચેની બાબતો:

૧. સિવિલ

(૧) XXXX

(૨) વિશેષ અથવા સ્થાનિક કાયદાઓ હેઠળ અપીલ જ્યાં ટ્રાયલ કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલ અથવા અન્ય સત્તાધિકારી સમક્ષ વિષયની કિંમત રૂ.૧૦,૦૦,૦૦૦/- થી વધુ ન હોય અથવા મૂલ્યાંકન કરવામાં અસમર્થ હોય.

(૩) વાલીઓ હેઠળની કાર્યવાહીમાં અપીલ અને વોર્ડ અધિનિયમ, ૧૮૮૦ અને હિંદુ લઘુમતી અને વાલીપણું અધિનિયમ, ૧૯૫૬.

(૪) કલમ ૧૪૪, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ હેઠળ અપીલ, ૧૯૦૮.

(૫) હિંદુ મેરેજ એક્ટ અને અન્ય હેઠળ અપીલ વૈવાહિક કાયદાઓ.

(૬) અપીલ હુકમનામાઓમાંથી અપીલ.

(૭) કલમ ૧૦૪ અને આદેશ હેઠળ આદેશો સામે અપીલ ૪૩, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ નો નિયમ ૧.

(૮) માત્ર ખર્ચ અથવા હમાને લગતી અપીલ.

(૯) જમીન સંપાદનને કારણે ઉભી થયેલી અપીલ

સંદર્ભો, જેનું મૂલ્ય રૂ.૧૦,૦૦,૦૦૦/- કરતાં વધી જતું નથી, સિવાય કે જ્યાં સંબંધિત બાબતમાં મૂલ્યાંકન રૂ.૧૦,૦૦,૦૦૦/- કરતાં વધી જાય.

(૧૦) ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ અરજીઓ સિવાય:-

(૧) જ્યાં કાયદાની કોઈપણ જોગવાઈના અધિકારને પડકારવામાં આવે છે.

(૨) જે હેબિયસ કોર્પસની રિટ બહાર પાડવા માટે અને દેશનિકાલના આદેશોના સંદર્ભમાં યોગ્ય નિર્દેશો આદેશ અથવા રિટ જારી કરવા માટે પડે.

(૩) જ્યાં ઉદ્યોગમાં કર્મચારીઓના વર્ગ અથવા વર્ગોના વેતન અથવા વેતન માળખામાં સુધારા સંબંધિત ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ (ભારત અધિનિયમ ૧૯૪૭) હેઠળના પુરસ્કારોને પડકારવામાં આવે છે.

(૪) જે નીચે નિર્દિષ્ટ કરેલા કાયદાઓ હેઠળ ઉદભવે છે:-

(અ) કર્ટમ્સ એક્ટ (૧૯૬૨નો ભારત અધિનિયમ એલ ૨).

(બી) સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝીસ એન્ડ સોલ્ટ એક્ટ (૧૯૪૪નો કાયદો-૧).

(સી) આવકવેરાના કાયદા (ભારત અધિનિયમ નં. ૧૯૬૧નો ૪૩) સંપત્તિ કર અધિનિયમ, ૧૯૫૭ (૧૯૫૭નો ભારત અધિનિયમ નંબર ૨૭) ભેટ કર અધિનિયમ, ૧૯૫૮ (૧૯૫૮નો ભારત અધિનિયમ નંબર ૧૮).ગુજરાત વેચાણવેરાનો કાયદો, ૧૯૬૯ (૧૯૭૦નો કાયદો નંબર ૧) વગેરે.

(ડી) જમીન સંપાદન કાયદો (૧૯૮૪નો કાયદો ૧).

(ઈ) આયાત અને નિકાસ નિયંત્રણ કાયદો (૧૯૪૭નો અધિનિયમ ૧૮).

(૧૧) નિવારક અટકાયત કાયદાઓ સાથે સંબંધિત બાબતો.

(૧૨) બંધારણની કલમ ૨૨૭ હેઠળ અરજીઓ આ હેઠળના નિર્ણયોમાંથી ઉદ્ભવતા નિર્ણયો સિવાય ભારત ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ (૧૯૪૭નો ભારત અધિનિયમ ૪૫), જે વર્ગના વેતન અથવા વેતન માળખામાં સુધારા સાથે સંબંધિત છે. અથવા ઉદ્યોગમાં કર્મચારીઓના વર્ગો.કસ્ટમ્સ અધિનિયમ (૧૯૬૨નો ભારત અધિનિયમ ૫૨).સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ એન્ડ સોલ્ટ એક્ટ (૧૯૪૪નો પ્રથમ કાયદો) અને કરવેરા કાયદા.

(૧૩) સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ ની કલમ ૧૧૫ હેઠળ અથવા પ્રોવિઝનલ સ્મોલ કોઝીસ કોર્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૭ ની કલમ ૨૫ હેઠળ

અથવા કોઈપણ વિશેષ અથવા સ્થાનિક કાયદા હેઠળ કોર્ટના પુનરાવર્તિત અધિકારક્ષેત્રની ક્વાયત માટે અરજીઓ.

(૧૪) થી (૨૫) XXX

૨. ગુનેગાર

(૧) (૧) જ્યાં આરોપીને ૨ વર્ષ કે તેથી વધુની મુદત માટે સજા ફટકારવામાં આવી હોય ત્યાં સજા વધારવાની નોટિસ જારી કરવામાં આવી હોય અને (૨) જ્યાં તેની સજાને મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કેદની સજાને પાત્ર કોઈ પણ ગુનામાં શા માટે બદલવી ન જોઈએ તે કારણ દર્શાવવા માટે નોટિસ જારી કરવામાં આવી હોય.

(૨) મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ અથવા ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ અથવા જ્યુડિકલ મેજિસ્ટ્રેટ અથવા સેશન્સ કોર્ટ દ્વારા તેની અપીલની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને નિર્દોષ જાહેર કરવાના આદેશ સામે અપીલ અથવા અરજીઓ.

(૩) મિલકતના નિકાલ સંબંધિત આદેશો અને વળતર ખર્ચ અને/અથવા ફીની ચૂકવણી નિર્દેશિત કરવાના આદેશો સામે અપીલ.

(૪) કલમ ૩૬૦, ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩, બોમ્બે પ્રોહિબિશન એક્ટ, ૧૯૪૮ ની કલમ ૮૩, બોમ્બે પ્રોબેશન ઓફ ઓફેન્ડર્સ એક્ટ, ૧૯૩૮, અથવા સંબંધિત કોઈપણ અન્ય કાયદા અથવા જોગવાઈ હેઠળ આદેશ સામે અપીલ અપરાધીઓની પ્રોબેશન.

(૫) બોમ્બે ચિલ્ડ્રન એક્ટ, ૧૯૪૮ની કલમ ૯૪ અને સૌરાષ્ટ્ર એક્ટ, ૧૯૫૪ની કલમ ૯૩ હેઠળ અપીલ.

(૬) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૩૪૧ (૧) હેઠળ અપીલ.

(૭) દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાના પ્રકરણ ૫૩ હેઠળ પસાર કરાયેલા આદેશો સામે અપીલ અથવા પુનરાવર્તન અરજીઓ, ૧૯૭૩.

(૮) ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪૦૧ હેઠળ કોર્ટના પુનરાવર્તિત અધિકારક્ષેત્રની ક્વાયત માટે અરજીઓ અને એવા કેસોનો નિકાલ કે જેનો રેકૉર્ડ ક્રિમિનલ રિટર્નની તપાસ માટે અથવા અન્યથા બોલાવવામાં આવે છે.

(૯) અન્ય કોઈપણ કાયદા હેઠળ પુનરાવર્તિત અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ માટેની અરજીઓ.કોર્ટનો આદેશ

(૧૦) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ અરજીઓ.

(૧૧) તમામ અરજીઓ (ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૮ હેઠળની અરજીઓ સિવાય) મુકદ્દમા, અપીલ અથવા સુનાવણી અથવા નિકાલ માટે બાકી રહેલી અન્ય કાર્યવાહીના સ્થાનાંતરણ માટે ઉચ્ચ અદાલતને ગૌણ હોય તેવી કોઈપણ ફોજદારી અદાલતમાં અથવા

જેના પર ઉચ્ચ અદાલતને અધીક્ષણની સત્તા હોય, તે ઉચ્ચ અદાલતના ઉચ્ચ અદાલતના અધીક્ષણમાં હોય.

(૧૧-એ) બંધારણની કલમ ૨૨૭ હેઠળ અરજીઓ ભારતમાંથી.

(૧૧-બી) બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ અરજીઓ ભાગ ૧ ના પેટા-નિયમ (૧૦) માં નિર્દિષ્ટ કરેલા સિવાય ભારતના સિવિલ અથવા નિયમ ૨.

(૧૨) જામીન માટે અરજીઓ અથવા તેમાંથી ઉદ્ભવતા નથી અથવા માં ઉદ્દેશિત અપીલ સિવાયની કોઈપણ અપીલને લગતી કલમ (૧).

(૧૩) વિલંબ અથવા વિસ્તરણના બહાનું માટે અરજીઓ ક્રિમિનલમાં ટ્રાન્સક્રિપ્ટ રેકૉર્ડ માટે ડિપોઝિટ કરવા માટેનો સમય સુપ્રીમ કોર્ટમાં અપીલ કરો.

(૧૪) કાર્યક્રમો સહિત તમામ પરચુરણ કાર્યક્રમો જામીન માટે અથવા બાબતોમાં ઉદ્ભવતા અથવા બહાર આવતા અથવા તેનાથી સંબંધિત રોકાણ માટે આ નિયમ હેઠળ આવે છે.

(૧૫) તમામ ફોજદારી કાર્યવાહી સ્થાનાંતરિત અથવા પાછી ખેંચી લેવામાં આવી ગોંડા અદાલતોમાંથી આ ઉચ્ચ અદાલતમાં સિવાય કલમ ૨૨૮ હેઠળ કાર્યવાહી પાછી ખેંચી લેવામાં આવી બંધારણ.

(૧૬) આનુષંગિક તમામ અરજીઓ અથવા કાર્યવાહી રજા માટેની અરજીઓમાંથી ઉદ્ભવેલી અથવા તેનાથી સંબંધિત સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ અથવા અપીલ દ્વારા અપીલ કરવાની રજા મંજૂર થયા પછી સુપ્રીમ કોર્ટ હાઈકોર્ટ અથવા સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા વિશેષ રજા દ્વારા આપવામાં આવેલ તંદુરસ્તીનું પ્રમાણપત્ર રદ કરવા સિવાય હાઈકોર્ટ.

(૧૭) પેરોલ, ફર્લો, જેલ પિટિશન અને એક્સટર્નમેન્ટ બાબતો ".

આમ, ગુજરાત હાઈકોર્ટના નિયમો પરથી એ સ્પષ્ટ થશે કે જ્યારે સિંગલ જજ કલમ ૨૨૬, એટલે કે અસાધારણ અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે આવી શક્તિનો ઉપયોગ નાગરિક અધિકારક્ષેત્ર અથવા ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ થાય છે.

ઉપર સૂચવ્યા મુજબ, નિયમોનો ભાગ-૧/પ્રકરણ-૧ બે ભાગોમાં આવે છે. પ્રથમ ભાગ સિવિલ છે અને બીજો ભાગ ક્રિમિનલ છે. "એક જ ન્યાયાધીશ દ્વારા નિકાલ કરવાની બાબતો" તરીકે ઓળખાતા પ્રથમ ભાગનું શીર્ષક "નાગરિક" છે અને તેમાં આદેશ, પ્રતિબંધ, ક્વો-વોરંટી અને અન્ય વિષયોની રિટ સાથે વ્યવહાર કરવા માટેના નિયમો છે. તે સ્પષ્ટપણે સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની અરજીઓ હેબિયસ કોર્પસની રિટ

જારી કરવા સિવાય વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા સાંભળવામાં આવશે."ક્રિમિનલ"
શીર્ષકવાળા બીજા ભાગમાં, નિયમ (૧૧-બી) નીચે મુજબ વાંચે છે:

*“નિયમ ૨ ના ભાગ ૧ (સિવિલ) ના પેટા-નિયમ (૧૦) માં નિર્દિષ્ટ
સિવાય ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ અરજીઓ.”*

હેબિયસ કોર્પસની રિટ માટેની અરજીઓ ફોજદારી છે કોઈ શંકા વિના કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે અને પરિણામે વિશેષ ફોજદારી અરજી તરીકે દાખલ કરવામાં આવે છે.સ્પષ્ટ કારણોસર નિયમોના બે સમૂહો સમાન નથી.તેથી, એવું જણાય છે કે જ્યાં સુધી આ ઉચ્ચ ન્યાયાલયના નિયમોનો સંબંધ છે, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની અરજીઓ બે વર્ગોમાં આવે છે, એટલે કે. હેબિયસ કોર્પસ અરજીઓ કે જે ફોજદારી કાર્યવાહી છે, અને કાર્યવાહીને રદ કરવા માટે દાખલ કરવામાં આવેલી વિશેષ ફોજદારી અરજીઓ, પોલીસ સુરક્ષા, એફ. આઈ. આર. ની નોંધણી, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાથી ઉદ્ભવેલી કાર્યવાહી અને પ્રમાણપત્ર માટેની અન્ય અરજીઓ વગેરે. જે દીવાની કાર્યવાહી છે.જ્યાં સુધી આ અદાલતની વાત છે, મને લાગે છે કે નિયમો આ મુદ્દા પર પૂરતા સ્પષ્ટ છે કે જો રિટ અરજીઓ હેબિયસ કોર્પસ વગેરેની રિટ માટે લાવવામાં આવે તો તે કાં તો ફોજદારી કાર્યવાહી છે, અથવા જો અન્ય કોઈ રિટ અથવા નિર્દેશ મેળવવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે લાવવામાં આવે તો તે દીવાની કાર્યવાહી છે.

ગુજરાત હાઈકોર્ટમાં નાગરિક અધિકારક્ષેત્ર હેઠળની રિટ અરજીઓ વિશેષ નાગરિક અરજીઓ તરીકે નોંધાયેલી છે જ્યારે ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર હેઠળની રિટ અરજીઓ સ્પે. ક્રિમીનલ એપ્લીકેશનીઓ તરીકે નોંધાયેલી છે.

એસ. એ. એલ. નારાયણ રો (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે જ્યારે નાગરિક અધિકારના અમલીકરણ માટે રાહતનો દાવો કરવામાં આવે છે ત્યારે કાર્યવાહી નાગરિક બનવાનું બંધ થતું નથી, કારણ કે કાર્યવાહીને નાગરિક દાવો તરીકે ચલાવવામાં આવી છે.તેથી, 'દીવાની કાર્યવાહી' એ કાર્યવાહીઓ સુધી મર્યાદિત ન હોઈ શકે જે દીવાની દાવાઓ અથવા કાર્યવાહીઓમાંથી ઉદ્ભવે છે જે દીવાની દાવાઓ તરીકે ચલાવવામાં આવે છે.

નારાયણ રો (ઉપરોક્ત) માં સુપ્રીમ કોર્ટના ઉપરોક્ત નિર્ણયમાંથી સંકેત લઈને, બોમ્બે હાઈકોર્ટે મેસર્સ.નાગપુર કેબલ ઓપરેટર્સ એસોસિએશન (સુપ્રા) એ ચુકાદો આપ્યો હતો કે જો બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની રિટ પિટિશન એવી કાર્યવાહીમાંથી ઉદ્ભવે છે અથવા તેનાથી સંબંધિત હોય છે જેમાં, જો તેના નિષ્કર્ષ પર લઈ જવામાં આવે તો, આખરે, મૃત્યુદંડની સજા અથવા કેદ, દંડ અથવા મિલકતની જપ્તી થઈ શકે છે, તો ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬

હેઠળની આવી રિટ અરજીને ફોજદારી રિટ પિટિશન તરીકે ગણવી જોઈએ અને તે રીતે શૈલી આપવી જોઈએ.

તેવી જ રીતે, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ ગેરકાયદેસર અટકાયતના કિસ્સામાં હેબિયસ કોર્પસની રિટ જારી કરવા માટે અને દેશનિકાલના આદેશોના સંદર્ભમાં યોગ્ય નિર્દેશો, આદેશો અથવા રિટ જારી કરવા માટે, તેમની પ્રકૃતિમાં, આવી અરજીઓને ફોજદારી રિટ પિટિશન તરીકે ગણવી જોઈએ.

ગુજરાત હાઈકોર્ટના નિયમો, ૧૯૯૩ની રચના કરતી વખતે ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા ઉપરોક્ત હકીકતની નોંધ લેવામાં આવી છે, જે ઉપર ટાંકવામાં આવેલા નિયમ ૧ અને ૨ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

નાહર સિંહ વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્યના કિસ્સામાં, એઆઈઆર ૧૯૫૫ રાજસ્થાન પકની એક ખંડપીઠે તે કેસની હકીકતોમાં આ પ્રશ્ન પર વિચાર કર્યો હતો કે શું ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહી દીવાની કાર્યવાહી છે કે નહીં. ડિવિઝન બેન્ચે અવલોકન કર્યું હતું કે તે કાર્યવાહીની પ્રકૃતિ પર આધાર રાખે છે. તેમના નેતૃત્વમાં રાજસ્થાન હાઈકોર્ટના નિયમોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જે હેઠળ, રિટ કાર્યવાહી બે પ્રકરણોમાં હાથ ધરવામાં આવી હતી,

એક, રિટ ઓફ હેબિયસ કોર્પસ સાથે અથવા ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળની અરજીઓ સાથે, અને બીજું, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની તમામ રિટ સાથે કામ કરે છે.ન્યાયમુર્તી શ્રી નિયમોમાં કરવામાં આવેલા તફાવત પરથી તારણ કાઢ્યું હતું કે રિટ્સ ઓફ હેબિયસ કોર્પસ ફોજદારી કાર્યવાહી હતી, જ્યારે અન્ય તમામ રિટ્સને દીવાની કાર્યવાહી તરીકે ગણવામાં આવતી હતી.ન્યાયમુર્તી શ્રી એક એવા કેસ સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા હતા જેમાં પ્રશ્ન એ હતો કે રાજસ્થાન જમીન સુધારણા અને જાગીર અધિનિયમ, ૧૯૫૨ માન્ય છે કે નહીં.ન્યાયમુર્તી શ્રી કે. એમ. વાંચુ (ન્યાયમુર્તી શ્રી તરીકે તે સમયે હતી), નીચે પ્રમાણે અવલોકન કરવામાં આવે છે:

“૪. તેથી, પહેલો પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે શું સંબંધિત રિટ કાર્યવાહી દીવાની કાર્યવાહી હતી.જો તે હોત, તો આર્ટીકલ.૧૩૩ (૧) લાગુ થશે, અને જો અરજદાર તેના કેસને કલમ (એ) અને (બી) માંથી કોઈ એક હેઠળ લાવી શકે, તો તે આ અદાલતમાંથી પ્રમાણપત્ર મેળવવા માટે હકદાર રહેશે.

૫. આ અદાલતના નિયમો હેઠળ, રિટ કાર્યવાહીને બે પ્રકરણોમાં હાથ ધરવામાં આવે છે, એટલે કે પ્રકરણ ૨૧ અને પ્રકરણ ૨૨. પ્રકરણ ૨૧ હેબિયસ કોર્પસની રિટ અથવા એસ.૪૮૧, ક્રિમિનલ પી. સી. હેઠળની અરજીઓ સાથે સંબંધિત છે, જ્યારે પ્રકરણ ૨૨ હેબિયસ કોર્પસના

સ્વરૂપમાં રિટ સિવાય બંધારણની આર્ટીકલ.૨૨૬ હેઠળની તમામ રિટ સાથે સંબંધિત છે.નિયમોમાં કરવામાં આવેલા આ તફાવત પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હેબિયસ કોર્પસની રિટ ફોજદારી કાર્યવાહી છે, જ્યારે અન્ય તમામ રિટને આ અદાલતમાં દીવાની કાર્યવાહી તરીકે ગણવામાં આવે છે.તેથી, તેમાં કોઈ શંકા ન હોઈ શકે કે અરજદાર દ્વારા આ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજી, અને ૨૩-૮-૧૯૫૪ પર નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો, તે એક દીવાની કાર્યવાહી હતી.

૬. બંધારણની કલમ ૧૩૨ ચોક્કસપણે દર્શાવે છે કે ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી દીવાની, ફોજદારી અથવા અન્ય પ્રકારની હોઈ શકે છે, અને એક કેસમાં પટણા ઉચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો છે- 'તમાકુ ઉત્પાદકો (ભારત) લિમિટેડ વિ.એ. આઈ. આર. ૧૯૫૧ પેટ ૨૯ (એફ. બી.) (એ) જણાવે છે કે બિહાર વેચાણવેરાના અધિનિયમની કલમ ૨૧ (૫) હેઠળ ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા આપવામાં આવેલો નિર્ણય દીવાની કાર્યવાહીમાંથી ઉદ્ભવતો નથી.પરંતુ તે બંધારણના આર્ટીકલ.૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજી (હેબિયસ કોર્પસની રિટ સિવાય) નો કેસ ન હતો, અને તે કહેવું શક્ય બન્યું હશે કે પટના હાઈકોર્ટ સમક્ષનો કેસ એ આધાર પર દીવાની કાર્યવાહી ન હતી કે તે કરવેરા કાયદામાં વિશેષ જોગવાઈમાંથી ઉદભવ્યો હતો.પરંતુ પ્રકરણ૨૧ અને ૨૨ માં આર્ટીકલ.૨૨૬ હેઠળની અરજીઓ વિશે આ અદાલતના નિયમોમાં

કરવામાં આવેલા વિભાજનને ધ્યાનમાં લેતા, અમને સ્પષ્ટ લાગે છે કે, તે કલમ હેઠળની અરજીઓને ઉચ્ચ અદાલતમાં કાં તો ફોજદારી કાર્યવાહી તરીકે ગણવી જોઈએ, જો તે પ્રકરણ ૨૧ હેઠળ આવે, અથવા જો તે પ્રકરણ ૨૨ હેઠળ આવે તો દીવાની કાર્યવાહી તરીકે.

૭. આ સંબંધમાં, આપણે 'રામચંદ્ર રેડ્ડી વિરુદ્ધ શંકરમ્મા', એઆઈઆર ૧૯૫૩ હાઈડ ૧૩૧ (બી) નો પણ ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ.તે કિસ્સામાં, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે બંધારણની આર્ટીકલ.૨૨૮ હેઠળની કાર્યવાહી દીવાની કાર્યવાહી છે કે નહીં તે પ્રશ્ન કાર્યવાહીની પ્રકૃતિ પર આધારિત છે.આદર સાથે અમે આ દ્રષ્ટિકોણ સાથે સંમત છીએ, અને આ કેસમાં કાર્યવાહીની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતા, અમારા મતે, તેમાં કોઈ શંકા ન હોઈ શકે કે તે એક દીવાની કાર્યવાહી હતી.તેથી કલમ ૧૩૩ (૧) આવી કાર્યવાહીને લાગુ પડશે."

રામ કિશન ઉપાધ્યાય અને વગેરે રાજ્ય, એ. આઈ. આર. ૧૯૯૫ પટના ૧૪૦ના કેસમાં પટના હાઈકોર્ટની એક ખંડપીઠે એક પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાનો પ્રસંગ આપ્યો હતો કે શું શસ્ત્ર અધિનિયમ હેઠળ લાઈસન્સ રદ કરવા અથવા સસ્પેન્ડ કરવાની કાર્યવાહી ફોજદારી કાર્યવાહી છે કે દીવાની કાર્યવાહી.ડિવિઝન બેન્ચે ૧.એસ.એ.એલ. નારાયણ રો (સુપ્રા) પર આધાર રાખીને નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

“૯. પ્રશ્ન એ છે કે શું આર્મ્સ એક્ટ હેઠળ લાઈસન્સ રદ કરવા અથવા સસ્પેન્ડ કરવાની કાર્યવાહી ફોજદારી કાર્યવાહી છે કે દીવાની કાર્યવાહી.શસ્ત્ર અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ વ્યક્તિને લાઈસન્સ આપવામાં આવે છે, અને કથિત રદ અથવા સસ્પેન્શન દ્વારા, તે હથિયાર રાખવાના તેના અધિકારથી વંચિત રહે છે.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વૈધાનિક જોગવાઈ દ્વારા આપવામાં આવેલ તેનો નાગરિક અધિકાર લાઈસન્સિંગ ઓથોરિટી દ્વારા છીનવી લેવામાં આવે છે.આર્મ્સ એક્ટની કલમ ૧૭માં સમાવિષ્ટ લાઈસન્સ રદ કરવા અથવા સસ્પેન્ડ કરવા અથવા રદ કરવા સાથે સંબંધિત જોગવાઈમાં, અન્ય બાબતોની સાથે, જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે લાઈસન્સિંગ ઓથોરિટી લાઈસન્સ રદ કરવા અથવા રદ કરવાના કારણોને લેખિતમાં રેકૉર્ડ કરશે અને માંગ પર લાઈસન્સને તેનું સંક્ષિપ્ત નિવેદન રજૂ કરશે, સિવાય કે કોઈ ચોક્કસ કેસમાં લાઈસન્સિંગ ઓથોરિટીનો અભિપ્રાય હોય કે આવું નિવેદન આપવું તે જાહેર હિતમાં નહીં હોય.કાર્યવાહીની પ્રકૃતિ અર્ધ-ન્યાયિક છે.ફોજદારી સુનાવણી અથવા કાર્યવાહી માટે પૂરી પાડવામાં આવેલી વિસ્તૃત પ્રક્રિયા આ કાયદા હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવી નથી. કલમ ૧૭ની પેટા-કલમ (૭) માં શસ્ત્ર અધિનિયમ અને નિયમો હેઠળ લાઈસન્સ ધારકને લાઈસન્સ સસ્પેન્ડ કરવા અથવા રદ કરવા માટે દોષિત ઠેરવતી અદાલતને અધિકૃત

કરવાની જોગવાઈ છે.સસ્પેન્શન અથવા રદ અથવા રદ બે પ્રકારના હોય છે; એક અધિનિયમ હેઠળ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરવામાં આવે છે અને બીજું લાયસન્સ ધારકને દોષિત ઠેરવતા સમયે અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવે છે.પહેલાના કેસમાં આદેશ દીવાની કાર્યવાહીમાં પસાર કરવામાં આવે છે; જ્યારે, પછીના કેસમાં આદેશ ફોજદારી કાર્યવાહીમાં પસાર કરવામાં આવે છે.આમ, લાઈસન્સના સસ્પેન્શન અથવા રદ કરવાની કાર્યવાહી એક દીવાની કાર્યવાહી છે.લાઈસન્સ રદ કરીને અથવા સસ્પેન્ડ કરીને, અધિનિયમ હેઠળ લાઈસન્સ ધારક કાયદા દ્વારા તેને આપવામાં આવેલ લાઈસન્સ રાખવાના તેના અધિકાર/વિશેષાધિકારથી વંચિત રહે છે, અને સસ્પેન્શન અથવા રદ કરવા સામે રિટ અધિકારક્ષેત્રમાં તેના કેસને મંજૂરી આપવામાં આવી હોવાથી, તે હાથ અને લાઈસન્સ રાખવાનો હકદાર છે, જે એક મિલકત છે અને આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, એવું માનવા માટે કોઈ મુશ્કેલી નથી કે આર્મ્સ એક્ટની જોગવાઈઓ હેઠળ લાઈસન્સ રદ કરવા અથવા સસ્પેન્ડ કરવા માટેની કાર્યવાહીનું સ્વરૂપ સિવિલ કાર્યવાહી છે અને સિવિલ રિટ અધિકારક્ષેત્રનો કેસ લાઈસન્સના સસ્પેન્શન, રદ અથવા રદ કરવા સામે રહેશે અને, જેમ કે, વર્તમાન અરજીઓ, દાખલ કરવામાં આવે છે ફોજદારી રિટ અધિકારક્ષેત્રના કેસો, જાળવવા યોગ્ય નથી.તેવી જ રીતે, ઉપરોક્ત

કારણોસર આવશ્યક ચીજવસ્તુ અધિનિયમ અથવા અન્ય સંબંધિત કાયદાઓની જોગવાઈઓ હેઠળ લાઈસન્સ રદ કરવા અથવા લાઈસન્સને સસ્પેન્ડ કરવાની કાર્યવાહી દીવાની કાર્યવાહી છે.

૧૦. આ અદાલતમાં સિવિલ રિટ અધિકારક્ષેત્રનો કેસ અથવા ફોજદારી રિટ અધિકારક્ષેત્રનો કેસ હશે કે કેમ તે પ્રશ્ન ઈ. સી. એક્ટ, કસ્ટમ્સ એક્ટ અને અન્ય સંબંધિત કાયદાઓ હેઠળ જમીની કાર્યવાહીમાં પસાર કરાયેલા આદેશ સામે દાખલ કરવામાં આવેલા કેસોમાં પણ ઊભો થાય છે. જો મિલકતની જમી ફોજદારી કાયદાવાહીમાં સજા દ્વારા કરવામાં આવી હોય, તો ફોજદારી રિટ અધિકારક્ષેત્રનો કેસ રહેશે, અન્યથા, કેસ/કાર્યવાહીનું સ્વરૂપ દીવાની કાર્યવાહી તરીકે રહેશે. જમીના આદેશ દ્વારા, સંબંધિત વ્યક્તિ મિલકત ધરાવવાના તેના અધિકારથી વંચિત છે, જે તેને નાગરિક કાયદા દ્વારા અથવા તો નાગરિક કાયદા દ્વારા આપવામાં આવે છે. કાયદાકીય જોગવાઈ દ્વારા અને આવા કિસ્સાઓમાં અનુસરવામાં આવતી પ્રક્રિયા ફોજદારી કાર્યવાહીની નથી. તેવી જ રીતે, જ્યાં સુધી રાજ્ય વિરુદ્ધ હેબિયસ કોર્પસ અરજીની વાત છે, ત્યાં સુધી કાર્યવાહીનું સ્વરૂપ ફોજદારી કાર્યવાહી હશે.”

રિટ-અરજદાર જે અધિકારનો દાવો કરી રહ્યો છે તેની પ્રકૃતિ શું છે? તેઓ રાજ્યને આદેશની રિટ માંગી રહ્યા છે સરકાર તેમને થાનગઢ હત્યાઓના સંબંધમાં

શ્રી સંજય પ્રસાદ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલા અને રજૂ કરવામાં આવેલા તપાસ અહેવાલની એક નકલ પ્રદાન કરશે.પ્રશ્નમાં વાસ્તવિક ઘટના ફોજદારી ગુનાનો રંગ ધારણ કરી શકે છે, પરંતુ તે વર્તમાન કાર્યવાહીને ફોજદારી કાર્યવાહી તરીકે ગણવા માટે પૂરતી હોવી જોઈએ જેથી આ અરજીને વિશેષ ફોજદારી અરજી તરીકે જાળવી શકાય.

તે નક્કી કરવા માટે કે શું કાર્યવાહી નાગરિક અથવા ફોજદારી પ્રકૃતિની છે અથવા કોઈ વિશેષ શ્રેણીમાં આવે છે, તે કાર્યવાહીનો વિષય છે જે મંચના ચોક્કસ અધિકારક્ષેત્રને બદલે જોવો જોઈએ, જેના હેઠળ અરજદારે તેના અધિકારોનો ઉપયોગ કર્યો છે.એક કાર્યવાહી જે નિઃશંકપણે નાગરિક પ્રકૃતિની છે, તે બંધ થતી નથી કારણ કે અરજદારે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટના અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કર્યો છે.જે રીતે હાઈકોર્ટની દખલગીરીની માંગ કરવામાં આવે છે તે નથી, પરંતુ દાવાની પ્રકૃતિ છે, જે કાર્યવાહીનું નાગરિક સ્વરૂપ નક્કી કરે છે.નાગરિક અધિકારના અમલીકરણ માટે લેવામાં આવતી કાર્યવાહી એ નાગરિક કાર્યવાહી છે, ભલે અદાલતનો અધિકારક્ષેત્ર, જેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય, તે વિશેષ અથવા અસાધારણ હોય.

"નાગરિક" શબ્દ જ્યારે "કાર્યવાહી", "કાર્યવાહી", "દાવો", "ઉપાય" અથવા અન્ય જ્ઞાનાત્મક અભિવ્યક્તિ પહેલાં જોડવામાં આવે છે ત્યારે તે ખાનગી અધિકારો અને ઉપાયો સાથે સંબંધિત છે, જે વ્યક્તિઓ અથવા કોર્પોરેશનોને સમુદાયના સભ્યો તરીકે આપવામાં આવે છે, જે જાહેર છે અને સરકાર સાથે સંબંધિત છે. એક કાર્યવાહી, જેનો હેતુ ખાનગી અથવા નાગરિક અધિકારોની વસૂલાત અથવા તેમના ઉલ્લંઘન માટે વળતર છે, તે આવશ્યકપણે નાગરિક કાર્યવાહી છે. દીવાની કાર્યવાહી એ એક પક્ષ દ્વારા અન્ય પક્ષ સામે, ખાનગી અધિકારના અમલીકરણ અથવા રક્ષણ માટે, અથવા ખાનગી ભૂલના નિવારણ અથવા નિવારણ માટે ન્યાયની અદાલતમાં કાર્યવાહી છે.

"ફોજદારી" શબ્દનો ઉપયોગ દીવાની કાર્યવાહી અથવા કાર્યવાહીના વિરોધાભાસમાં થાય છે. પહેલામાં રાજ્યના નામે લેવામાં આવેલી કાર્યવાહીનો સમાવેશ થાય છે, જેનો અંત અને ડિઝાઇન ગુનેગારની સજા છે; જ્યારે બાદમાં નાગરિક અધિકારોના અમલીકરણ માટેની કાર્યવાહી સૂચવે છે. "બોનવિઅર્સ લો ડિક્શનરી" "નાગરિક" શબ્દના કાનૂની અથવા તકનીકી અર્થને વ્યાખ્યાયિત કરે છે "ગુનાહિતની વિરુદ્ધમાં, સમુદાયના સભ્યો તરીકે પુરુષોના ખાનગી અધિકારો અને ઉપાયો સૂચવવા માટે, જે જાહેર છે અને સરકાર સાથે સંબંધિત છે તેનાથી વિપરીત છે". એન્ડરસન લો ડિક્શનરી "સિવિલ" શબ્દને આ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરે છે:

"ગુનેગાર અથવા સમગ્ર રાજકીય સમાજ, સમુદાય, રાજ્ય સરકાર સાથે સંબંધિત બાબતોના વિરોધાભાસમાં, ખાનગી વ્યક્તિઓ તરીકે ગણવામાં આવતા વ્યક્તિઓના અધિકારો અને ભૂલો સંબંધિત.

સ્ટ્રાઉડ્સ જ્યુડિશિયલ ડિક્શનરી (ત્રીજી આવૃત્તિ) અનુસાર, નાગરિક કાર્યવાહી એ "વ્યક્તિગત અધિકારની પુનઃપ્રાપ્તિ અથવા વ્યક્તિગત ખોટા નિવારણ માટેની પ્રક્રિયા છે; તેના યોગ્ય કાનૂની અર્થમાં, ક્રાઉન દ્વારા મુકદ્દમાનો સમાવેશ થાય છે";

બ્લેકનો કાયદો શબ્દકોશ "નાગરિક" નો અર્થ આ રીતે આપે છે:

"કાયદાની ભાષામાં તેના વિવિધ અર્થો છે. બર્બર અથવા જંગલીના વિરોધાભાસમાં, તે સૂચવે છે કે સમાજની સ્થિતિ સુવ્યવસ્થિત અને નિયમિત સરકાર બની; આમ, આપણે નાગરિક જીવન, નાગરિક સમાજ, નાગરિક જીવનની વાત કરીએ છીએ. સરકાર અને નાગરિક સ્વતંત્રતા. ફોજદારીના વિરોધાભાસમાં, તે સમુદાયના સભ્યો તરીકે પુરુષોના ખાનગી અધિકારો અને ઉપાયો સૂચવે છે, જે જાહેર છે અને સરકાર સાથે સંબંધિત છે તેનાથી વિપરીત; આમ, આપણે નાગરિક પ્રક્રિયા અને ફોજદારી પ્રક્રિયા, નાગરિક અધિકારક્ષેત્ર અને ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રની વાત કરીએ છીએ.

ઓક્સફર્ડ ઇંગ્લિશ ડિક્શનરી અનુસાર "સિવિલ" નો અર્થ છે:

"ગુનેગારથી અલગ.સમુદાયના સભ્યો વચ્ચેના ખાનગી સંબંધો અને તેમના સમાધાનમાં ઉપયોગમાં લેવાતી કાનૂની કાર્યવાહી સાથે સંબંધિત.

ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, હું શ્રી કેશવ ગુપ્તા છજ્જુ સિંહ વિરુદ્ધ ઘચુર અલી ખાન, એ. આઈ. આર. ૧૯૫૯ એ. એલ. એલ. ૬૦૭ના કેસમાં અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટના ડિવિઝન બેન્ચના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકું છું અને તેના પર આધાર રાખી શકું છું. ડિવિઝન બેન્ચે "દીવાની કાર્યવાહી" શબ્દને નીચે મુજબ સમજાવ્યો હતો:

"બંધારણમાં "નાગરિક કાર્યવાહી" શબ્દની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી, અને શબ્દસમૂહને તેનો સામાન્ય શબ્દકોશ અર્થ આપવો પડશે. "નાગરિક" શબ્દ લેટિન શબ્દ "નાગરિક" પરથી આવ્યો છે જેનો અર્થ થાય છે નાગરિક. "નાગરિક" શબ્દ, જ્યારે "કાયદો" ના વિશેષણ તરીકે વપરાય છે, ત્યારે શોર્ટર ઓક્સફર્ડ ડિક્શનરીમાં "નાગરિકના ખાનગી અધિકારો અને ઉપાયોને લગતા ગુનાહિત, રાજકીય વગેરેથી અલગ" તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો

છે."રાજકીય" શબ્દનો અર્થ રાજ્ય, તેની સરકાર અને નીતિ સાથે સંબંધિત અથવા સંબંધિત તરીકે આપવામાં આવ્યો છે; જાહેર, નાગરિક; રાજકારણના વિજ્ઞાન અથવા કળા સાથે સંબંધિત અથવા સંબંધિત ".સ્ટ્રાન્ડના ન્યાયિક શબ્દકોશમાં "નાગરિક કાર્યવાહી" શબ્દનો અર્થ "વ્યક્તિગત અધિકારની પુનઃપ્રાપ્તિ અથવા વ્યક્તિગત ખોટા નિવારણ માટેની પ્રક્રિયા" તરીકે આપવામાં આવ્યો છે.શોર્ટર ઓક્સફર્ડ ડિક્શનરીમાં આપવામાં આવેલા "રાજકીય" શબ્દનો અર્થ રાજકીય અધિકારને પણ નાગરિક અધિકાર તરીકે ગણવામાં આવે તેવી શક્યતાને નકારી શકતો નથી.દરેક લોકશાહી દેશમાં મતાધિકારનો અધિકાર ખૂબ જ મૂલ્યવાન અધિકાર માનવામાં આવે છે, અને જો કે યોગ્ય પરિણામોનો ઉપયોગ બે કાયદાકીય સંસ્થાઓના સભ્યોને ચૂંટવામાં આવે છે, જે રાજકીય સત્તા ધરાવે છે, અધિકારનું સ્વરૂપ અનિવાર્યપણે નાગરિક પાત્રનું છે."

મારી પાસે વધુ એક નિર્ણય હાથમાં છે જે ફેંકી દે છે. આ મુદ્દા પર નોંધપાત્ર પ્રકાશ.હું અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે બ્રિજલાલ સૂરી વિરુદ્ધ રાજ્ય, એઆઈઆર ૧૯૫૮ એએલએલ ૬૨૧ના કેસમાં આપેલા અન્ય એક નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી રહ્યો છું, જેમાં કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“૪૨. 'દીવાની કાર્યવાહી' અભિવ્યક્તિની કોઈ વ્યાખ્યાની ગેરહાજરીમાં અભિવ્યક્તિ પોતે અને બે શબ્દો જે તેની રચના કરે છે તેને મારા મતે કાં તો તેમના સામાન્ય શબ્દકોશનો અર્થ અથવા તે અર્થ આપવો જોઈએ જે તેઓએ બંધારણમાં ઉપયોગમાં લેવાતા પહેલા ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરિકામાં કાનૂની બોલચાલમાં મેળવ્યો હતો.આ દ્રષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે તો જાણવા મળશે કે 'નાગરિક' શબ્દ જે લેટિન શબ્દ 'નાગરિક' પરથી આવ્યો છે, એક નાગરિક, જ્યારે સામાન્ય રીતે કાયદાના સંબંધમાં તેનો ઉપયોગ થાય છે. એટલે કે 'ખાનગી કાયદાના સંબંધિત પ્રશ્નોનો સામાન્ય રીતે અર્થ' ખાનગી અધિકારોના સંબંધિત પ્રશ્નો 'થાય છે.

આમ નાગરિક કાયદો સામાન્ય રીતે એવા નિયમોનું માળખું સૂચવે છે જેનું દેશના નાગરિકોએ પાલન કરવું પડે છે કારણ કે તેઓ આવા નાગરિકો છે.'કાર્યવાહી' શબ્દનો શબ્દકોશ અર્થ 'કાનૂની કાર્યવાહીમાં લેવામાં આવેલું પગલું' છે.સ્ટ્રોન્ડ્સ જ્યુડિશિયલ ડિક્શનરી અનુસાર, આ શબ્દ "સિવિલ" છે. કાર્યવાહી "નો અર્થ પુનઃપ્રાપ્તિ માટેની પ્રક્રિયા છે વ્યક્તિગત અધિકાર અથવા વ્યક્તિગત ભૂલનું નિવારણ કાઉન દ્વારા દાવાની તેની યોગ્ય કાનૂની સમજ.મુજબ તા. તેનો સામાન્ય અને સુસ્થાપિત અર્થ, તેથી, "સિવિલ પ્રોસિડિંગ" એ કાર્યવાહીમાં

લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી અથવા પગલું છે. કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા તેને સમર્થન આપવા અથવા લાગુ કરવા માટે કાયદાની અદાલત અધિકારો અથવા તેની સાથે થયેલા ખોટા માટે નિવારણ મેળવવું.

આ અભિવ્યક્તિને આપવામાં આવેલ અર્થ હોવાનું જણાય છે 'બ્રેડલોફ વિ. ક્લાર્ક, (૧૮૮૩) માં દીવાની કાર્યવાહી ૮ એ. સી. ૩૫૪ (એલ).જો તે અર્થ છે જે અભિવ્યક્તિ છે સહન હોવાનું માનવામાં આવે છે, જેમાં અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી વર્તમાન કેસને દીવાની કાર્યવાહી ગણવો જોઈએ. તે અરજી દ્વારા અરજદાર તેનો અધિકાર મેળવવા માંગતો હતો ખાણકામની લીઝ માન્ય છે અને તેના પર લાગુ કરવામાં આવે છે કારણ કે તે એક વૈધાનિક અધિકાર હતો.હકીકતમાં તેમણે એવો દાવો કર્યો હતો મૂળભૂત અધિકાર બનવું અને રાજ્યને બનવું તે અધિકારનું સન્માન કરવા માટે અને તેને શૂન્ય પર ન મૂકવા માટે મજબૂર જે રીતે તે આવું કરવા માંગતો હતો.

૪૩. તે વ્યવહારીક રીતે સ્વીકારવામાં આવે છે કે જ્યાં સુધી આદેશની રિટ માટેની કાર્યવાહી સંબંધિત છે, જેમાં ઇંગ્લેન્ડ તેમજ અમેરિકામાં આવી કાર્યવાહી કરવામાં આવી છે હંમેશા દીવાની કાર્યવાહી તરીકે

ગણવામાં આવે છે.આ રીતે તે હેલ્સબરીના લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડની બીજી આવૃત્તિમાં જોવા મળે છે વોલ્યુમ. પાન ૭૯૪ પર,

"મેન્ડમસની રિટ માટેનો અરજદાર આવા સમયની અંદર અને તે જ રીતે તેને પરત કરવાની વિનંતી કરી શકે છે જાણે કે વળતર કોઈ કાર્યવાહીમાં આપવામાં આવેલ બચાવનું નિવેદન હોય.આમ દલીલ અને દલીલો, સુનાવણી, ચુકાદો અને અમલ સહિતની તમામ અનુગામી કાર્યવાહીઓ આગળ વધે છે અને કાર્યવાહીમાં હોય તેવી રીતે હાથ ધરવામાં આવી શકે છે અને લેવામાં આવી શકે છે. પક્ષકારો અદાલતના અભિપ્રાય માટે વિશેષ કેસના રૂપમાં કાયદાના કોઈપણ પ્રશ્નને જણાવવા માટે સંમત થઈ શકે છે, અથવા અદાલત અથવા ન્યાયાધીશ કેસને આમ જણાવવાનો આદેશ આપી શકે છે.

મેન્ડમસની રિટ માટેની અરજીને આમ ગણવામાં આવે છે સામાન્ય નાગરિક કાર્યવાહી જેવું જ પગથિયું.

૪૪. અમેરિકામાં પણ આવી જ સ્થિતિ છે.આમ ફેરિસ અને ફેરિસ તેમના પુસ્તક 'અસાધારણ કાયદાના કાયદા' માં પૃષ્ઠ ૨૨૦ અને ૨૨૧ પરના ઉપાયો અવલોકન કરે છે:

"સામાન્ય કાયદામાં આદેશ એક વિશેષાધિકાર હતો સાર્વભૌમત્વના નામે જારી કરાયેલ ઉપાય અવ્યવસ્થાને ન્યાયની નિષ્ફળતા અને પોલીસની ખામીથી અટકાવો; અને જ્યારે તેને આ દેશની અદાલતો દ્વારા પ્રારંભિક નિર્ણયોમાં આ રીતે ઓળખવામાં આવે છે, અને યોગ્ય રીતે આપણા ન્યાયશાસ્ત્ર માટે જાણીતી સર્વોચ્ચ રિટ તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે, ત્યારે તે સામાન્ય રીતે તેનું વિશેષાધિકાર પાત્ર ગુમાવ્યું હોવાનું માનવામાં આવે છે, જે હવે માત્ર એક નાગરિક કાર્યવાહી અથવા કાનૂની અધિકારને લાગુ કરવા માટેની કાર્યવાહી છે.ખાસ કરીને આપણા ફોર્મને કારણે આવું થાય છે. સરકાર ".

૪૫. જોકે એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે ઇંગ્લેન્ડ તેમજ અમેરિકામાં તમામ કાર્યવાહી કાં તો દીવાની અથવા ફોજદારી હોય છે.ત્યાં અન્ય કાર્યવાહીની કોઈ ત્રીજી શ્રેણી નથી.હકીકત એ છે કે તે દેશોની આદેશની રિટ માટેની કાર્યવાહીને દીવાની કાર્યવાહી ગણવામાં આવે છે, તેથી તે નિષ્કર્ષને ન્યાયી ઠેરવી શકાતો નથી કે તેમને આપણા બંધારણ હેઠળ દીવાની કાર્યવાહી તરીકે ગણવા જોઈએ, જે સ્પષ્ટપણે ત્રીજી શ્રેણીની કાર્યવાહી પર વિચાર કરે છે

જે ન તો દીવાની હોય કે ન તો ફોજદારી.આ દલીલ અસ્વીકાર્ય જણાય છે કારણ કે ઇંગ્લેન્ડ તેમજ અમેરિકામાં ફરજિયાત કાર્યવાહીને ફોજદારી કાર્યવાહી ન હોવાના આધારે દીવાની કાર્યવાહી તરીકે ગણવામાં આવી નથી.તેમને તેમના સ્વભાવને કારણે અને કારણ કે તેઓ નાગરિક કાર્યવાહીના તમામ લક્ષણો ધરાવતા હોવાનું જાણવા મળ્યું છે, તેથી તેમને નાગરિક કાર્યવાહી તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે.

૪૬. ભારતમાં આ મુદ્દા પરના નિર્ણયો એકસરખા રહ્યા નથી.આપણી પોતાની ઉચ્ચ અદાલતમાં, સંખ્યાબંધ કેસોમાં રિટ કાર્યવાહીમાંથી ઉદભવેલી અપીલના સંદર્ભમાં કલમ ૧૩૩ હેઠળ પ્રમાણપત્રો આપવામાં આવ્યા છે.તેમાંના મોટા ભાગના એવું માનવામાં આવતું હતું કે કાર્યવાહી કલમ ૧૩૩ ના અર્થમાં દીવાની કાર્યવાહી હતી.૧૯૫૬ના એસ. સી. એ. નંબર ૬૨, ડી/- ૧૪-૧૧-૧૯૫૬ (બધા) (સી) માં, જોકે, આ પ્રશ્ન ખાસ ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો અને એક ખંડપીઠે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહી દીવાની કાર્યવાહી છે.ત્યારબાદ આ પ્રશ્ન ફરીથી ઊભો થયો પરંતુ પરોક્ષ રીતે (એસ) એઆઈઆર ૧૯૫૭ ઓલ પ૦૫ માં.

(ડી).તે કેસમાં વિદ્વાન ન્યાયાધીશો સમક્ષની અરજી પ્રમાણપત્ર માટેની અરજી નહોતી, પરંતુ સુપ્રીમ કોર્ટમાં અપીલ પેઝિંગ રિટના અમલ પર રોક લગાવવાની અરજી હતી.આ બાબત સાથે કામ કરતા બંને વિદ્વાન ન્યાયાધીશો સંમત થયા હતા કે ગુણદોષ પર વિનંતી કરાયેલ સ્ટે ઓર્ડર આપી શકાતો નથી.જોકે, કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહીને દીવાની કાર્યવાહી ગણી શકાય કે કેમ તે પ્રશ્ન પર તેઓ અન્ય લોકોથી અલગ હતા.ન્યાયમૂર્તિ શ્રી દેસાઈએ અભિપ્રાય લીધો કે તેઓ ન કરી શકે.શ્રી જસ્ટિસ બેગએ તેનાથી વિપરીત ઢ્રજિકોણ અપનાવ્યો હતો.વિદ્વતાપૂર્ણ ન્યાયાધીશો યોગ્યતાઓના આધારે અરજીને રદ કરવા અંગે સંમત થયા હોવાથી, કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહીને દીવાની કાર્યવાહી ગણી શકાય કે કેમ તે અંગેની ચર્ચા માત્ર શૈક્ષણિક હતી અને તેને આજ્ઞાકારી આદેશ તરીકે ગણવી જોઈએ.

૪૭. નાહાસિંહ વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય, (એસ) એ. આઈ. આર. ૧૯૫૫ રાજ ૫૬ (એમ) કેસમાં રાજસ્થાન ઉચ્ચ ન્યાયાલયે તેની સમક્ષ બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની અરજીને રદ કરવા સામે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ કરવાની મંજૂરી માટે અરજી કરી

હતી.તે અરજી દ્વારા અરજદારે રાજસ્થાન જમીન સુધારણા અને જાગીર કાયદાની માન્યતાને પડકારી હતી. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે કાર્યવાહી એક દીવાની કાર્યવાહી હતી કારણ કે અરજદારે તેમાં તેના નાગરિક અધિકારોને લાગુ કરવાની માંગ કરી હતી.

૪૮. રામચંદ્ર રેડ્ડી વિરુદ્ધ શંકરમ્મા કેસમાં, એ. આઈ. આર. ૧૯૫૩ હાઈડ ૧૩૧ (એન) ને એક અરજીમાં નિર્ણય સામે બંધારણની કલમ ૧૩૨ અને ૧૩૩ હેઠળ સુપ્રીમ કોર્ટમાં અપીલ કરવા માટે રજા આપવામાં આવી હતી, જેના દ્વારા જાગીરના નિયમનની હૈદરાબાદ નાબૂદીની માન્યતાને પડકારવામાં આવી હતી.એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે કાર્યવાહી દીવાની કાર્યવાહી હતી કારણ કે તે ફોજદારી પ્રકૃતિની નહોતી.

૪૯. ઓરિસ્સાની ઉચ્ચ અદાલતે તાજેતરમાં (એસ) એઆઈઆર ૧૯૫૭ ઓરિસ્સા ૪૨ (ઈ) માં ચુકાદો આપ્યો છે કે બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહી એક દીવાની કાર્યવાહી છે કારણ કે તે નાગરિક અધિકારના દાવા સાથે સંબંધિત છે.

૫૦. (એસ) એઆઈઆર ૧૯૫૭ પુંજમાં પંજાબ હાઈકોર્ટની સંપૂર્ણ બેન્ચકરણ ૧૭૩ (એચ) આ પ્રશ્નને અમુક હદ સુધી ધ્યાનમાં લીધો અને એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા કે "નાગરિક કાર્યવાહીને અધિકાર લાગુ કરવા માટેની ન્યાયિક પ્રક્રિયા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય છે અને તેમાં તે અધિકારને સમર્થન આપવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતા કોઈપણ ઉપાયનો સમાવેશ થાય છે. તે ક્રિયાના દરેક પગલાને આવરી લે છે અને તે ક્રિયાના સમકક્ષ છે. તે કાનૂની કાર્યવાહી લાગુ કરવા માટે એક નિર્ધારિત કાર્યવાહી છે અને જરૂરી પગલાંને સ્વીકારે છે જેના દ્વારા ન્યાયિક કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે.

વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ આગળ કહ્યું કે તે મુશ્કેલ હતું દીવાની કાર્યવાહી શું હશે અને અન્ય કાર્યવાહી શું હશે તે તમામ કેસો માટે નક્કી કરે છે. તેઓ જે કેસ સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા હતા તે એક એવો કેસ હતો જેમાં બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ કાર્યવાહી એક જાહેર સેવક દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી હતી, જેની સામે જાહેર સેવક તપાસ અધિનિયમ હેઠળ તપાસનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. તપાસના આદેશનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો. અરજી ફગાવી દેવામાં આવી હતી. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે

અરજદારના નાગરિક અધિકારો નક્કી કરવામાં આવ્યા હોવાથી, કાર્યવાહી નાગરિક કાર્યવાહી હતી અને તે બંધારણની કલમ ૧૩૩ હેઠળ પ્રમાણપત્ર મેળવી શકે છે.

૬૨. હકીકત એ છે કે સિવિલ પ્રોસિજર કોડ કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહીને લાગુ પડતી નથી અથવા કેટલીકવાર તે કલમ હેઠળ ઉપાય ઉપલબ્ધ છે, જો નિયમિત દાવાઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવે તો પણ તે નિષ્કર્ષને યોગ્ય ઠેરવવા માટે પૂરતું નથી લાગતું કે કલમ હેઠળની કાર્યવાહી સિવિલ કાર્યવાહી નથી.(એસ) એ. આઈ. આર. ૧૯૫૭ માં તેમના ચુકાદામાં તમામ ૫૦૫ (ડી) ન્યાયમૂર્તિ શ્રી દેસાઈએ એક તબક્કે કાર્યવાહી દીવાની કાર્યવાહી છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે સિવિલ પ્રોસિજર કોડની અરજીની કસોટી લાગુ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. જો કે, તેમને જાણવા મળ્યું કે પરીક્ષણ ચોક્કસ નહોતું અને જો તે બિલકુલ લાગુ કરવામાં આવે તો તે માત્ર નકારાત્મક રીતે લાગુ થાય છે. બેગ, જે., જોકે, તેમના ચુકાદામાં ધ્યાન દોર્યું હતું કે અધિકારના અમલીકરણ માટેની રીત અને મંચને કોઈપણ સમયે સામાન્ય કાયદા દ્વારા બદલી શકાય છે, સુધારી શકાય છે, નાબૂદ કરી શકાય છે અથવા બનાવી શકાય છે. દરેક હાઈકોર્ટ કલમ ૨૨૬ હેઠળ અધિકારક્ષેત્રનો

ઉપયોગ કરતી વખતે અનુસરવામાં આવતી પ્રક્રિયાના સંદર્ભમાં નિયમો ઘડી શકે છે અને સિવિલ પ્રોસિજર કોડની જોગવાઈઓ રિટ કાર્યવાહીમાં પણ મ્યુટાટિસ મ્યુટાન્ડિસ લાગુ કરશે તેવો નિયમ ઘડવાથી હાઈકોર્ટને રોકવા માટે કંઈ જ નથી.કાર્યવાહી સિવિલ છે કે નહીં તે પ્રશ્ન, તેથી, સિવિલ પ્રોસિજર કોડની અરજી અથવા બિન-અરજીના આધારે નક્કી કરી શકાતો નથી.”

આખરે, ડિવિઝન બેન્ચે તારણ કાઢ્યું કે સાચું પંજાબ હાઈકોર્ટની કુલ બેન્ચે એઆઈઆર ૧૯૫૭ પંજાબ ૧૭૩માં આ પ્રશ્નનો અભિગમ દર્શાવ્યો હતો.અદાલતે એવું માન્યું હતું કે કોઈ ચોક્કસ કાર્યવાહી દીવાની કાર્યવાહી છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે કોઈ સામાન્ય નિયમ અથવા સાર્વત્રિક કસોટી નિર્ધારિત કરી શકાતી નથી.દરેક કેસને તેના પોતાના ગુણદોષ પર વિચાર કરવો પડશે.જો કોઈ નાગરિક અધિકારને લાગુ કરવા અથવા સમર્થન આપવા માટે કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે અને જો તેના નિષ્કર્ષ પર લઈ જવામાં આવે તો આખરે વિવાદના પક્ષકારોના નાગરિક અધિકારો નક્કી કરવાના આદેશમાં પરિણમી શકે છે.કાર્યવાહી એક દીવાની કાર્યવાહી હશે, પછી ભલે તે હેઠળ હોય બંધારણની કલમ ૨૨૬ અથવા કાયદાની અન્ય કોઈપણ જોગવાઈ હેઠળ.

હું એ હકીકતની નોંધ લઉં છું કે રાજ્ય સરકારે શ્રી સંજય પ્રસાદની થાનગઢની ઘટનાની તપાસ માટે નિમણૂક કરતો આદેશ કમિશન ઓફ ઇન્કવાયરી એક્ટ, ૧૯૫૧ની જોગવાઈઓ હેઠળ ન હતો.આ ઘટનાની ગંભીરતાને સમજીને રાજ્ય સરકારે તાત્કાલિક વહીવટી આદેશ પસાર કરવાનું યોગ્ય માન્યું હતું અને શ્રી સંજય પ્રસાદને આદેશમાં ઘડવામાં આવેલા પ્રશ્નને ધ્યાનમાં રાખીને આ મામલે તપાસ કરવા જણાવ્યું હતું અને તે મુજબ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી.

જાહેર વહીવટ અને ખરેખર, જાહેર જીવનનું ઉચ્ચ ધોરણ જાળવવાના હેતુથી પ્રસંગોએ જાહેર તપાસની મંજૂરી જરૂરી છે.સાચી હકીકતો મળી આવ્યા પછી અને જણાવવામાં આવ્યા પછી, એવા વર્તનને કલંકિત કરવું જરૂરી બની શકે છે, જે ફોજદારી ગુનો અથવા નાગરિક ખોટું ન હોવા છતાં આપણા જાહેર જીવનના જરૂરી ધોરણોથી ઓછું પડે છે.અન્યાયી ગણાતી હાનિકારક અફવાઓને ખતમ કરવી પણ જરૂરી હોઈ શકે છે.જાહેર આચરણ અને વહીવટમાં લોકોનો વિશ્વાસ પુનઃસ્થાપિત કરવો જરૂરી બની શકે છે.આ લક્ષ્યાંકો રાષ્ટ્રના જીવન માટે એટલા મહત્વના હોઈ શકે છે કે જે વ્યક્તિઓ પર મુશ્કેલી ઊભી કરે તેવા માધ્યમોને ન્યાયી ઠેરવે.ટ્રિબ્યુનલ ઓફ ઇન્કવાયરીઝ એક્ટ, ૧૯૨૧ના ઉદ્દેશ્યના સંદર્ભમાં હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સ દ્વારા આ અવલોકનો કરવામાં આવ્યા હતા.

લોર્ડ ડેનિંગે તેમના પુસ્તક "ફીડમ અંડર ધ લો" (૭મી છાપ, ૧૯૬૨) માં તેના પાત્રનું વિશ્લેષણ આપ્યું છે. જાહેર પૂછપરછ.તેણે કહ્યું:

"હવે આ પ્રક્રિયા અંગે અદાલતોમાં ઘણા કેસ થયા છે અને મને ડર છે કે તેના વિશે વિચારવામાં ઘણી મૂંઝવણ થઈ છે.નિરીક્ષકનું કાર્ય કેટલીકવાર તેને લગભગ ન્યાયિક કાર્ય તરીકે ગણવામાં આવે છે, જાણે કે તે માત્ર પુરાવા પર જ કામ કરી શકે છે અને બીજાને તેની સાથે વ્યવહાર કરવાની તક આપ્યા વિના એક બાજુથી કોઈ માહિતી પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, વગેરે.સત્ય એ છે કે આ પ્રકારની જાહેર તપાસમાં નિરીક્ષક ન્યાયિક કાર્યનો ઉપયોગ કરી રહ્યો નથી.તે ન્યાયાધીશ નથી અને તેના જેવું વર્તન કરતો નથી.તે પુરાવાની સ્વીકાર્યતા પર ચુકાદો આપતો નથી કે કોઈ ચુકાદો આપતો નથી.તે અદાલતની અવમાનના કરી શકતો નથી.ન તો તે કે ન તો વકીલો અથવા સાક્ષીઓને તેઓ જે કહે છે તેમાં કોઈ સંપૂર્ણ વિશેષાધિકાર નથી.તે સાંભળવા અને નિર્ણય લેવા માટે ત્યાં નથી.તે માત્ર સાંભળવા અને જાણ કરવા માટે ત્યાં છે.તેમનો અહેવાલ મંત્રીને ગુપ્ત રાખવામાં આવે છે જે પક્ષો તેને જોતા નથી.મંત્રીએ કોઈ શંકા વિના તેના પર વિચાર કરવો જોઈએ, પરંતુ તે કોઈ પણ રીતે તેનાથી બંધાયેલા નથી.ન તો તે

તેના સુધી મર્યાદિત છે. જો તે અન્ય માહિતી પર કાર્યવાહી કરવાનું પસંદ કરે છે, તો તે આમ કરી શકે છે; અથવા જો તે કોઈ પુરાવા વિના કાર્યવાહી કરવાનું પસંદ કરે તો પણ, તે આમ કરી શકે છે. તે આ બાબતને સહન કરવા માટે ખુદનું મન લાવવા માટે પણ બંધાયેલા નથી. જો તેને ગમે તો તે તેના પૂર્વકલ્પિત વિચારો પર કાર્ય કરી શકે છે, જ્યાં સુધી તે ખરેખર કરવામાં આવેલા વાંધાઓને ધ્યાનમાં લે.

જો મંત્રી ન્યાયિક કાર્યોનો ઉપયોગ કરતા હોય તો આ બધું ખૂબ જ આઘાતજનક લાગશે. પરંતુ ત્યાં જ તફાવત આવે છે. જાહેર હિત માટે તેમની સત્તાઓનો ઉપયોગ એ ન્યાયિક કાર્ય નથી પરંતુ એક વહીવટી કાર્ય છે; જેની સાથે, અદાલત માત્ર ત્યારે જ દખલ કરશે જ્યારે મંત્રી કપટી રીતે કાર્ય કરશે, અથવા ફેન્ય લોકોએ તેને એવી રીતે મૂક્યું જે ભાવનાશૂન્ય અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે. આ સ્ટીવેનેજ કેસ (૧૯૪૮ એસી ૮૭, ફેન્કલીન વિ. નગર આયોજન મંત્રી) દ્વારા તદ્દન સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

તે કિસ્સામાં પ્રશ્ન એ હતો કે શું આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો? સ્ટીવેનેજ ખાતેના નવા નગર માટે નગર અને કાઉન્ટી આયોજન મંત્રી દ્વારા માન્ય હતું. એક

નિરીક્ષક દ્વારા તપાસ કરવામા આવી હતી અને એક અહેવાલ હતો જેના પર કોઈ વાંધો ઉઠાવી શકાયો ન હતો, પરંતુ એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે આદેશ ખરાબ હતો, કારણ કે મંત્રીએ વાંધાઓ પર વિચાર કર્યો તે પહેલાં, તેઓ સ્ટીવેનેજ પાસે ગયા હતા અને ભાષણ આપ્યું હતું.તેણે કહ્યું હતું કે 'કે સ્ટીવેનેજમાં નગર આયોજનમાં એક હિંમતવાન કવાયત હાથ ધરવા ગયો હતો'.આનાથી કેટલાક પ્રેક્ષકોને મજાક કરવા માટે ઉશ્કેરવામાં આવ્યા, અને તેમણે કહ્યું કે 'તમારી મજાક સારી નથી; તે થઈ રહ્યું છે.તાળીઓ અને બૂમોએ 'સરમુખત્યાર' ના પોકાર સાથે આનું વધુ સ્વાગત કર્યું.વાંધાજનક લોકોએ જણાવ્યું હતું કે અગાઉથી આ ભાષણને ધ્યાનમાં રાખીને, મંત્રી પક્ષપાતી હતા અને ખુદ્દા મનથી તેમના કાર્યનો સંપર્ક કર્યો ન હતો.જોકે, હાઉસ ઓફ લોર્સે ધ્યાન દોર્યું હતું કે, મંત્રી પર ન્યાયિક અથવા અર્ધ-ન્યાયિક ફરજ લાદવામાં આવી હતી અને ન્યાયિક ફરજ અથવા પક્ષપાતનો કોઈ પણ સંદર્ભ અપ્રસ્તુત હતો.આ બાબતમાં તેમની નીતિ હોવી યોગ્ય હતી અને ખાલી મન સાથે આવવાની અપેક્ષા રાખી શકાતી ન હતી.એકમાત્ર પ્રશ્ન એ હતો કે શું તેમણે હકીકતમાં ઇન્સ્પેક્ટરના અહેવાલ અને વાંધાઓને ખરેખર ધ્યાનમાં લીધા હતા; અને તેમણે આમ કર્યું ન હોવાના કોઈ પુરાવા ન હોવાથી, તેમનો આદેશ સારો હતો.

લોર્ડ ડેવિંગે આમ કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું:

"આ કેસ અને અન્ય તાજેતરના કેસો પહેલાં વકીલો દ્વારા સામાન્ય રીતે સમજવામાં આવતું હતું કે સ્થાનિક તપાસના નિરીક્ષક અને તેમના આદેશને ધ્યાનમાં લેતા મંત્રીએ ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવું જોઈએ અને ન્યાયિક કાર્યોને લાગુ પડતા પ્રાથમિક નિયમોનું પાલન કરવું જોઈએ, જેમ કે દરેક પક્ષને તેના માટે પ્રતિકૂળ માહિતી સાથે વ્યવહાર કરવાની મંજૂરી આપવી.તે દ્રષ્ટિકોણને હવે ખોટો ગણવો જોઈએ, એવું લાગે છે.આ બાબતોમાં મંત્રી ન્યાયિક કાર્યોનો ઉપયોગ કરતા નથી, પરંતુ વહીવટી કાર્યોનો ઉપયોગ કરે છે.

ઉપરોક્ત દ્રષ્ટિકોણ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે કેવી રીતે વિચારોમાં મૂંઝવણ છે અને કેવી રીતે વિપરીત મંતવ્યો ધરાવતા વિવિધ નિર્ણયો લેવામાં આવે છે, પરંતુ કાયદો, જે હાલમાં છે, તે એ છે કે આવી તપાસ ન તો ન્યાયિક છે અને ન તો અર્ધ-ન્યાયિક છે, પરંતુ તે સંપૂર્ણપણે વહીવટી છે.

કમિશન ઓફ ઇન્ક્વાયરી એક્ટ (૧૯૫૨ નો ૬૦) હેઠળ કમિશન સમક્ષની તપાસમાં પણ ન તો કોઈ વિવાદ કે ન તો કોઈ નિર્ણય છે જે કોઈ પણ અધિકારને પૂર્વગ્રહયુક્ત રીતે અસર કરે છે.એક તપાસ છે, અને માત્ર હકીકતોની ખાતરીનો અહેવાલ છે.કોઈ નિર્ણય લેતો નથી.તેથી, તપાસ આયોગ અધિનિયમ હેઠળ નિયુક્ત તપાસ આયોગ સમક્ષ તપાસ માટે પ્રશંસા ન્યાયિક અથવા અર્ધ-

ન્યાયિકનો ઉપયોગ અયોગ્ય છે.આ પ્રકારનું કમિશન કોઈ નિર્ણય કરતી સંસ્થા નથી, પરંતુ એક સહાયક સંસ્થા છે જે હકીકતનું મૂલ્યાંકન કરે છે અને યોગ્ય નિર્ણય પર પહોંચવામાં સરકારને મદદ કરે છે.

કર્ણાટક રાજ્ય વિરુદ્ધ ભારત સંઘ (૧૯૭૭) ૪ એસ. સી. સી. ૬૦૮ ૭૦૦ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે આયોગ કાયદાની કલમ ૫ (૪) માં ઉલ્લેખિત મર્યાદિત હેતુઓ માટે માત્ર કાલ્પનિક રીતે એક દીવાની અદાલત છે, જેમાં કોઈ આરોપ લગાવનાર નથી, કોઈ આરોપી નથી અને આયોગ સમક્ષ સુનાવણી માટે કોઈ ચોક્કસ આરોપો નથી, ન તો કાયદા હેઠળ સરકારે આયોગના તારણો પર એક અથવા બીજી રીતે ઉચ્ચાર કરવાની જરૂર છે.તેથી, કમિશન ઓફ ઇન્કવાયરી એક્ટ હેઠળની તપાસ અર્ધ-ન્યાયિક પ્રકૃતિની નથી.

હું આ મુદ્દામાં નથી જઈ રહ્યો કે શું અહીં રિટ-અરજદારને કોઈ મૂળભૂત અધિકાર છે કે રાજ્ય સરકાર સામે તેને અહેવાલની નકલ પ્રદાન કરવા માટે ફરજિયાત રિટ માંગવાનો અન્ય કોઈ કાનૂની અધિકાર છે.પરંતુ, આવા અધિકારનું સ્વરૂપ ગમે તે હોય, કાર્યવાહી દીવાની કાર્યવાહી જ રહેશે.

વિશેષ ફોજદારી અરજીના રૂપમાં આ રિટ-અરજી, મારા મતે, જાળવવા યોગ્ય નથી.રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલો પ્રારંભિક વાંધો માત્ર એક સ્વરૂપનો નથી પરંતુ એક સાર છે.

જો હું રામ કિશન ફૌજી વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય અને અન્યોના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના તાજેતરના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરવામાં અને તેના પર આધાર રાખવામાં નિષ્ફળ રહું તો મારો ચુકાદો અધૂરો રહેશે (૨૦૧૭ની સિવિલ અપીલ નં.૪૨૮૮,૨૧ માર્ચ ૨૦૧૭ના રોજ નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો).આ કેસમાં હરિયાણા સરકારના મુખ્ય સચિવે હરિયાણા લોકાયુક્તા અધિનિયમ, ૨૦૦૨ની કલમ ૮ (૧) હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને આ આરોપોની તપાસ કરવા માટે હરિયાણાના લોકાયુક્તનો સંદર્ભ આપ્યો હતો, જેમાં (૧) કથિત કોમ્પેક્ટ ડિસ્ક (સીડી) માં લગાવવામાં આવેલા લાંચ લેવાના આરોપો સાચા છે કે નહીં, (૨) જમીનના ઉપયોગમાં ફેરફાર થયો છે કે કેમ. (સીએલયુ)/લાઈસન્સ આવા આક્ષેપોના અનુસરણમાં આપવામાં આવ્યું હતું, અને (૩) આવા અધિનિયમ દ્વારા, કોઈ ગેરકાયદેસરતા આચરવામાં આવી હતી કે કેમ.ઉપરોક્ત સંદર્ભ તરીકે નોંધવામાં આવ્યો હતો ૨૦૧૩ની ફરિયાદ નં.૭૭૩ લોકાયુક્તા કચેરીમાં, હરિયાણા.

હરિયાણાના લોકાયુક્તાએ કાયદાની કલમ ૧૪ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને અપીલકર્તાને પોતાનો ખુલાસો આપવા માટે નોટિસ જારી કરી હતી.હરિયાણાના લોકાયુક્તાએ રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીના આધારે અને અપીલકર્તાને સાંભળ્યા પછી, ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની જોગવાઈઓ હેઠળ સજાપાત્ર ગુનાઓ માટે એફ. આઈ. આર. નોંધવા અને વરિષ્ઠ સક્ષમ અધિકારી દ્વારા તપાસ કરવાની ભલામણ કરી હતી.અપીલકર્તાએ ૨૦૧૪ની સિવિલ રિટ પિટિશન નં.૪૫૫૪ ને પ્રાથમિકતા આપી હતી, જેમાં તેમણે લોકાયુક્તા દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશોને રદ કરવા માટે, પ્રમાણપત્ર સ્વરૂપમાં રિટ જારી કરવા માટે વિનંતી કરી હતી, જેમાં તેમણે અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની જોગવાઈઓ હેઠળ તેમાં અપીલકર્તા સામે કેસ નોંધવાની ભલામણ કરી હતી અને આગળ પ્રતિવાદી નં.૧ તેમાં આક્ષેપિત આદેશોના આધારે કોઈપણ પરિણામી કાર્યવાહી શરૂ કરવાથી.

એવું લાગે છે કે વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે ચુકાદો આપ્યો હતો કે જો રિટ-અરજદારો સામે કોઈ સામગ્રી અથવા ભ્રષ્ટ પ્રથાની માહિતી હોય, તો રાજ્ય કાયદા અનુસાર તપાસ હાથ ધરવા માટે સ્વતંત્ર રહેશે.એવું લાગે છે કે ફરિયાદ નોંધાવવા માટે લોકાયુક્તા દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આદેશને રદ કરવામાં આવ્યો હતો.

વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ પર એલ. પી. એ. માં ડિવિઝન બેન્ચ સમક્ષ હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો. ડિવિઝન બેન્ચ સમક્ષ, એકલ ન્યાયાધીશે ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કર્યો હોવાના આધારે એલ. પી. એ. ની જાળવણી અંગે પ્રારંભિક વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો. આવા પ્રારંભિક વાંધાને પહોંચી વળવા માટે, રાજ્ય વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે રિટ પિટિશન પ્રમાણપત્રની રિટ જારી કરવાના હેતુથી સિવિલ રિટ પિટિશન તરીકે નોંધવામાં આવી હતી અને હાઈકોર્ટ દ્વારા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ પ્રકૃતિમાં સિવિલ હતો અને તેથી, ઉપયોગ કરાયેલ અધિકારક્ષેત્ર નાગરિક અધિકારક્ષેત્ર હતું, જે ઇન્ડ્રા-કોર્ટ અપીલને જાળવી રાખવા યોગ્ય બનાવે છે.

આ સંદર્ભમાં, વિવિધ ચુકાદાઓની વિસ્તૃત ચર્ચા અને સમીક્ષા કર્યા પછી, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

“૫૭. ઉપરોક્ત વિશ્લેષણ પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ગુજરાત હાઈકોર્ટે અભિપ્રાય આપ્યો છે કે આવકવેરાના કમિશનર, બોમ્બે અને અન્ય વિરુદ્ધ ઈશ્વરલાલ ભગવાનદાસ અને અન્યો, (૧૯૬૬) ૧ એસ. સી. આર. ૧૯૦ માં આ અદાલતના અધિકાર પર આધાર રાખીને, કાર્યવાહી દીવાની છે

કે નહીં તે મુદ્દો ઉદ્ધંધન કરાયેલા અધિકારની પ્રકૃતિ અને દાવો કરી શકાય તેવી યોગ્ય રાહત પર આધાર રાખે છે, નહીં કે ટ્રિબ્યુનલની પ્રકૃતિ પર કે જેને રાહત આપવા માટે રોકાણ કરવામાં આવ્યું છે. ડિવિઝન બેન્ચે વધુમાં અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે જો ફોજદારી કેસના સંદર્ભમાં સંજ્ઞાન લેવામાં નહીં આવે તો પણ તે કેસને ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રના કાર્યક્ષેત્રમાંથી બહાર નહીં કાઢે. આમ, ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા આદેશથી બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ કાર્યવાહી થાય છે, ત્યારે તે લેટર્સ પેટન્ટના અર્થમાં ફોજદારી કાર્યવાહી હશે.

પટ. સી. એસ. માં દિલ્લી હાઈકોર્ટની સંપૂર્ણ બેન્ચ અગ્રવાલ વિ. રાજ્ય અને અન્યો, ૨૦૧૧ (૧૨૫) ડી. આર. જે. ૨૪૧ (એફ. બી.) એવી પરિસ્થિતિનો સામનો કરવો કે જેમાં રિટ પિટિશન દાખલ કરવામાં આવી હતી ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૮૨ સાથે વાંચીને ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ એફ. આઈ. આર. ને રદ કરવા માટે યોગ્ય રિટની માંગ કરી હતી. વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા

રિટ પિટિશન ફગાવી દેવામાં આવી હોવાથી, ઇન્ટ્રા-કોર્ટ અપીલને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું હતું.પ્રતિવાદીઓ દ્વારા એલ. પી. એ. ની જાળવણીક્ષમતા અંગે પ્રારંભિક વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, જેમાં દલીલ કરવામાં આવી હતી કે વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશનો ચુકાદો ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને આવા આદેશ સામે લેટર્સ પેટન્ટ અપીલને લાહોર ખાતેની હાઈકોર્ટ ઓફ જ્યુડિકેચરની રચના કરતી લેટર્સ પેટન્ટની કલમ ૧૦ અને કલમ ૧૮ દ્વારા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવી છે, જે દિલ્હી હાઈકોર્ટના ન્યાયતંત્રને લાગુ પડે છે.પૂર્ણ ખંડપીઠે લેટર્સ પેટન્ટની કલમ ૧૦નું વિશ્લેષણ કર્યું હતું અને કોઈ પણ ઇન્ટ્રા-કોર્ટ અપીલને ધ્યાનમાં લેવા માટે શું પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યું છે તેની નોંધ લીધી હતી.વિવિધ નિર્ણયોનું વિશ્લેષણ કરતી પૂર્ણ ખંડપીઠે આ રીતે અભિપ્રાય આપ્યો હતો:—

“... બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહીને મૂળ નાગરિક કાર્યવાહી તરીકે ત્યારે જ ગણવામાં આવશે જ્યારે તે નાગરિક અધિકારો સાથે સંબંધિત

હોય. જો તે ફોજદારી બાબત સાથે સંબંધિત હોય, તો આવી કાર્યવાહી મૂળ ફોજદારી હશે. કાર્યવાહી. જ્યારે સિંગલ જજ નાગરિક અધિકારો સંબંધિત કાર્યવાહીમાં રિટ પિટિશનનો નિર્ણય કરે છે ત્યારે લેટર્સ પેટન્ટ રહેશે. બીજી બાજુ, જો આ કાર્યવાહી ફોજદારી કાયદાના ક્ષેત્રમાં અધિકારો સાથે સંબંધિત છે, તો એવું કહી શકાય કે સિંગલ જજ બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી આવી અરજી પર કાર્યવાહી કરતી વખતે તેમના 'ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર' નો ઉપયોગ કરી રહ્યા હતા.”

૫૯. આમ કહીને, પૂર્ણ ખંડપીઠે ઈશ્વરલાલ ભગવાનદાસ (ઉપરોક્ત) માં બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલા નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને ગંગારામ કંદારામ (ઉપરોક્ત) માં આંધ્ર ઉચ્ચ ન્યાયાલયની પૂર્ણ ખંડપીઠે આપેલા નિર્ણયને અલગ પાડ્યો હતો અને સંજીવ રાજેન્દ્રભાઈ ભટ્ટ (ઉપરોક્ત) માં ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલયની ખંડપીઠે આપેલા નિર્ણયની નોંધ લીધી હતી અને નીચે મુજબ નિર્ણય લીધો હતો:—

“૩૨. આમ, કસોટી એ છે કે ફોજદારી કાર્યવાહી બાકી છે કે નહીં અને બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની અરજીને તે ફોજદારી કાર્યવાહી સંબંધિત પસંદ કરવામાં આવે છે જે દોષિત ઠેરવવામાં અને સજાના આદેશમાં પરિણમી શકે છે.

૩૩. જ્યારે આ ડ્રજિકોલથી જોવામાં આવે છે, ત્યારે તે સ્પષ્ટ છે કે જો એફ. આઈ. આર. ૨૬ કરવામાં નહીં આવે, તો તે તપાસ એજન્સી દ્વારા ચલાવ દાખલ કરવા તરફ દોરી શકે છે, આરોપની રચના કરી શકે છે અને સજાના આદેશમાં પરિણમી શકે છે. બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ આ પ્રકારનું લખાણ દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. તેથી આવી એફ. આઈ. આર. ને ૨૬ કરવાની માંગ “ફોજદારી કાર્યવાહી” હશે અને આવી કાર્યવાહી સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, ઉચ્ચ અદાલત તેના “ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર” નો ઉપયોગ કરે છે.”

૬૦. આ દ્રષ્ટિકોણને કારણે, પૂર્ણ ખંડપીઠે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ જાળવવા યોગ્ય નથી.આ સંબંધમાં, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે વિપુલ ગુપ્તા વિરુદ્ધ રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૮ (૨૦૧૪) ડી. એલ. ટી. ૪૬૮ (ડી. બી.) કેસમાં દિલ્લી હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચના ચુકાદા તરફ પણ અમારું ધ્યાન દોર્યું છે, જેમાં ડિવિઝન બેન્ચે કુલ બેન્ચના નિર્ણય પર આધાર રાખીને એવો મત વ્યક્ત કર્યો છે કે ભલે રિટ અરજીઓ કુલ બેન્ચના નિર્ણયની જેમ એફ. આઈ. આર. ૨૬ કરવા માટે દાખલ કરવામાં આવી ન હતી, તેમ છતાં વિદ્વાન સિંગલ જજ ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી રહ્યા હતા, કારણ કે દિલ્લીના લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર કલમ ૩૨૧ હેઠળ ફોજદારી કેસ પાછો ખેંચવા માટે અરજી પર દબાણ ન કરવાના પ્રસ્તાવ સાથે સંમત થયા હતા. સી. આર. પી. સી.. અને ટ્રાયલ કોર્ટને યોગ્યતા પર આગળ વધવાની મંજૂરી આપી.આ વાસ્તવિક પૃષ્ઠભૂમિમાં, ડિવિઝન બેન્ચે અભિપ્રાય આપ્યો હતો:—

“...ભલે રિટ અરજીઓમાં પડકાર માનનીય લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરના નિર્ણયને હતો, પરંતુ

ઉપરોક્ત નિર્ણય અપીલકર્તાઓની પહેલેથી ચાલી રહેલી કાર્યવાહી સાથે સંબંધિત હતો અને રિટ અરજીઓ રદ કરવાની સીધી અસર કાર્યવાહી ચાલુ રાખવાની છે, જેના પરિણામે અપીલકર્તાઓને મૃત્યુદંડ, કેદ, દંડ અથવા મિલકત જમી જેવી સજાઓ લાદવામાં આવી શકે છે.આમ અમારો મત છે કે આ અદાલત રિટ અરજીઓ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે તેના ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી રહી હતી.તે પણ ભૂલી ન શકાય કે રિટ અરજીઓનો હેતુ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ અનુસરવામાં આવેલી ફોજદારી કાર્યવાહીના પરિણામોને ટાળવાનો હતો અને ફોજદારી કાયદાના ક્ષેત્રમાં અધિકારો સાથે સંબંધિત હતો.આમ અમને કોઈ શંકા નથી કે વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ, રિટ અરજીઓ સાથે વ્યવહાર કરવામાં "ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર" નો ઉપયોગ કરી રહ્યા હતા અને આ લેટર્સ પેટન્ટ અપીલો જાળવવા યોગ્ય નથી."

૬૧. જેમ આપણે ઉપરોક્ત ત્રણ ઉચ્ચ અદાલતોના નિર્ણયો પરથી જોઈએ છીએ, તે સ્પષ્ટ છે કે આ સિદ્ધાંત પર કોઈ અસંમતિ અથવા સંઘર્ષ નથી કે જો લેટર પેટન્ટની કલમ ૧૦ અથવા કલમ ૧૫ હેઠળ અપીલ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવે, તો કોઈ અપીલ નહીં થાય. જોકે, આંધ્રપ્રદેશની ઉચ્ચ અદાલતે એવું માન્યું છે કે જ્યારે ફોજદારી કાર્યવાહીને રદ કરવા માટે બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ થતો નથી. તેણે કલમ ૪૮૨ સી. આર. પી. સી. હેઠળ એફ. આઈ. આર. રદ કરવાની કાર્યવાહીને અલગ કરી છે અને તે સંદર્ભમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે કે આવા આદેશથી કોઈ અપીલ થશે નહીં. તેનાથી વિપરીત, ગુજરાત અને દિલ્હીની ઉચ્ચ અદાલતોએ, ઈશ્વરલાલ ભગવાનદાસ (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાના આધારે, ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવાના બીજા, ફોજદારી કાર્યવાહીના પરિણામ અને બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ સિંગલ જજ સમક્ષ માંગવામાં આવેલી રાહતની પ્રકૃતિ પર પણ ભાર મૂક્યો છે. લેટર્સ પેટન્ટની કલમ ૧૦માં ઉપયોગમાં લેવાતી 'ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર' ની વિભાવનાનો

સંકુચિત અર્થમાં અર્થ કાઢવો જોઈએ નહીં.તેમાં શરૂઆત અને પરિણામનો સમાવેશ થાય છે.તે તે ક્ષેત્ર છે જેના સંદર્ભમાં અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, તે સુસંગત છે.આ દલીલ કે માત્ર કારણ કે તપાસને રદ કરવા માટે રિટ પિટિશન દાખલ કરવામાં આવે છે, તેમાં ઇન્ટ્રા-કોર્ટ અપીલ માટે જગ્યા હશે અને જો કોઈ અરજી કલમ ૪૮૨ સીઆરપીસી હેઠળ અંતર્ગત અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ દાખલ કરવામાં આવે, તો ઇન્ટ્રા-કોર્ટ અપીલ માટે કોઈ જગ્યા નહીં હોય, તે એક વિસંગત, અસ્વીકાર્ય અને અકલ્પ્ય પરિસ્થિતિ ઊભી કરશે.લેટર્સ પેટન્ટમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈ આવા અર્થઘટનને મંજૂરી અથવા મંજૂરી આપતી નથી.જ્યારે આપણે કોઈ પ્રતિબંધ અથવા બિન-મંજૂરીને ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર પડે છે, ત્યારે આપણે સાચા અક્ષર અને ભાવનામાં તેની પ્રશંસા કરવી પડશે.તે વિવાદના વિષય અથવા કાર્યવાહીની પ્રકૃતિના સંદર્ભમાં અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરે છે અને તે વિષય ફોજદારી બાબતોમાં અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ છે.આ આદેશ બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને અથવા કલમ ૪૮૨ સીઆરપીસી હેઠળ અંતર્ગત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને પસાર કરવામાં આવ્યો છે કે

કેમ તેનો કોઈ સંબંધ નથી. આ સંદર્ભમાં એક ઉદાહરણ આપી શકાય.ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યમાં, કલમ ૪૩૮ સી. આર. પી. સી. ને રાજ્ય સુધારા દ્વારા દૂર કરવામાં આવી છે અને આ અદાલત દ્વારા કર્તાર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, (૧૯૯૪) ૩ એસ. સી. સી. ૫૬૯ માં ઉપરોક્ત હટાવાને બંધારણીય રીતે માન્ય ગણવામાં આવ્યો છે.જો કે, તેનાથી લાલ કમલેન્દ્ર પ્રતાપ સિંહ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્યો, (૨૦૦૯) ૪ એસ. સી. સી. ૪૩૭, અને હેમા મિશ્રા વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્યો, (૨૦૧૪) ૪ એસ. સી. સી. ૪૫૩ માં જણાવ્યા મુજબ આગોતરા જામીનની અરજીને ધ્યાનમાં લેવાની હાઈકોર્ટની અસાધારણ શક્તિમાં ઘટાડો થયો નથી.પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે ફોજદારી અધિકારક્ષેત્રને લગતા બંધારણની કલમ ૨૨૬ નો ઉપયોગ કરીને સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશને ઈન્ટ્રા-કોર્ટ અપીલનો વિષય બનાવી શકાય છે.તેની જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી અને આવું વિચારવું કાયદેસર રીતે અયોગ્ય રહેશે.

૬૨. ઉપરોક્ત પૂર્વનિર્ધારિત કારણોને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે માનીએ છીએ કે ગુજરાત અને દિલ્હીની ઉચ્ચ અદાલતોએ

યોગ્ય રીતે કાયદો ઘડ્યો છે અને આંધ્રપ્રદેશની ઉચ્ચ અદાલતની પૂર્ણ ખંડપીઠે વ્યક્ત કરેલો મત ખોટો છે.

૬૩. જો આપણે શ્રી વિઝન દ્વારા ટાંકવામાં આવેલી સત્તાની નોંધ નહીં લઈએ તો આપણે આપણી ફરજ નિભાવવામાં નિષ્ફળ રહીશું.તેમણે પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટના ડિવિઝન બેન્ચના આદિશ્વર જૈન વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય, ૨૦૦૬ કી. એલ. જે. ૩૧૮૩ના ચુકાદામાં અમારી પ્રશંસા કરી છે.ઉપરોક્ત કેસમાં, લેટર્સ પેટન્ટ અપીલની જાળવણીક્ષમતા અંગે પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો, કારણ કે સિંગલ જજે હેબિયસ કોર્પસની રિટને ફગાવી દીધી હતી.એલ. પી. એ. ની જાળવણીક્ષમતા સાથે કામ કરતી ખંડપીઠે ઉમાજી કેશવ મેશરામ (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને નીચેનો માર્ગ કાઢ્યો હતો:—

“કલમ ૨૨૬ દ્વારા બંધારણની શરૂઆત પહેલાં ચાર્ટર્ડ ઉચ્ચ અદાલતોની માલિકીની વિશેષાધિકાર રિટ બહાર પાડવાની સત્તાને વ્યાપક અને વધુ વ્યાપક બનાવવામાં આવી છે અને દરેક

ઉચ્ચ અદાલતને એનાયત કરવામાં આવી છે.કલમ ૨૨૬ હેઠળ સત્તાના ઉપયોગની પ્રકૃતિ, જો કે, ચાર્ટર્ડ ઉચ્ચ અદાલતો પાસે વિશેષાધિકારો જારી કરવાની સત્તાના કિસ્સામાં તે જ રહે છે.આ અદાલતના શ્રેણીબદ્ધ નિર્ણયોએ નિશ્ચિતપણે સ્થાપિત કર્યું છે કે કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહી એક મૂળ કાર્યવાહી છે અને જ્યારે તે નાગરિક અધિકારોની વાત કરે છે, ત્યારે તે છે મૂળ નાગરિક કાર્યવાહી.”

૬૪. ઉપરોક્ત આધાર પર, ડિવિઝન બેન્ચે ચુકાદો આપ્યો હતો કે નાગરિક અધિકારો ધરાવતી કલમ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહીમાં, કાર્યવાહી સિવિલ પ્રકૃતિની છે જે લેટર્સ પેટન્ટની કલમ ૧૦ની મર્યાદામાં આવે છે.આ કેસમાં અટકાયત કોફેપોસા અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવી હતી. અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે ઉપરોક્ત અટકાયત ફોજદારી અદાલતમાં કોઈ પણ સુનાવણી વિના સંપૂર્ણપણે નિવારક છે અને આવી અટકાયતને પડકાર મૂળભૂત નાગરિક અધિકારના અમલીકરણ માટે છે અને તેથી, આવી બાબતોમાં હેબિયસ

કોર્પસ જારી કરવા માટે કલમ ૨૨૬ હેઠળની રિટને ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ કાર્યવાહી તરીકે ગણી શકાય નહીં, તેમ છતાં રિટ પિટિશનને હાઈકોર્ટના નિયમો અને અન્ય હેઠળ ફોજદારી રિટ પિટિશન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ નિર્ણયની કાળજીપૂર્વક પ્રશંસા થવી જોઈએ. રિટ પિટિશનનું નામકરણ એ સંચાલક પરિબળ નથી. જે સુસંગત છે તે છે જે આખરે લાગુ કરવાની માંગ કરવામાં આવી રહી છે. ડિવિઝન બેન્ચે અવલોકન કર્યું હતું કે નિવારક અટકાયત હોવાથી, મૂળભૂત નાગરિક અધિકારનું ઉલ્લંઘન થાય છે. આ નિર્ણય, જે નોંધપાત્ર છે, તેને એક અલગ સંદર્ભમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. અમે માત્ર એટલું જ કહેવા માગીએ છીએ કે આ સત્તામંડળ રાજ્યના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પ્રસ્તાવને ટેકો આપતું નથી.

૬૫. આ કેસમાં, લોકાયુક્તની ભલામણને રદ કરવા માટે બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. આ ભલામણ ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવા તરફ દોરી ગઈ હોત, અને હકીકતલક્ષી મેટ્રિક્સ દર્શાવે છે તેમ, એફ. આઈ. આર. નોંધવામાં આવી હતી અને ફોજદારી તપાસ શરૂ

કરવામાં આવી હતી.વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે અહેવાલ અને વૈધાનિક સત્તામંડળની અંતિમ ભલામણનું વિશ્લેષણ કર્યું અને વિચાર્યું કે તે તેને રદ કરવા જેવું લાગે છે અને તેને રદ કર્યા પછી, કારણ કે તેમને જાણવા મળ્યું કે એફ. આઈ. આર. નોંધવામાં આવી છે, તેમણે તેને કુદરતી પરિણામ તરીકે ગણાવીને તેને રદ કરી દીધું.આમ, રિટ અરજદારનો પ્રયાસ ફોજદારી તપાસને ટાળવાનો હતો અને રિટ કોર્ટનો અંતિમ આદેશ એ એફ. આઈ. આર. ની નોંધણી અને ત્યારબાદની તપાસને રદ કરવાનો છે.આવી સ્થિતિમાં, બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે દીવાની કાર્યવાહીમાં આદેશ પસાર કર્યો છે, કારણ કે જે આદેશને પડકારવામાં આવ્યો હતો તે અર્ધ-ન્યાયિક સત્તામંડળનો હતો, એટલે કે, લોકાયુક્તા, તે કલ્પનાત્મક રીતે ખોટો હશે.તે એટલા માટે છે કારણ કે જે બાબત મહત્વની છે તે કાર્યવાહીની પ્રકૃતિ છે, અને તે લિટમસ ટેસ્ટ છે."

આમ, સર્વોચ્ચ અદાલતે તેમના સ્વામી દીપક મિશ્રા, જે. દ્વારા બોલતા જણાવ્યું હતું કે કાર્યવાહીની પ્રકૃતિ મહત્વની છે, અને તે લિટમસ ટેસ્ટ છે.

આમ, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ આ અદાલતના અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાના હેતુથી કાર્યવાહી દીવાની પ્રકૃતિની હોય કે ફોજદારી, નીચેના સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ:

(૧) જો માંગવામાં આવેલી રાહત ફોજદારી કાયદા હેઠળ સત્તાના ઉપયોગની વિરુદ્ધ હોય તો કાર્યવાહી ફોજદારી કાર્યવાહી હશે, અથવા જો કાર્યવાહી તેના નિષ્કર્ષ પર લઈ જવામાં આવે તો આખરે મૃત્યુદંડની સજા અથવા કેદ અથવા દંડ અથવા જપ્તીમાં પરિણમી શકે છે. ગુજરાત હાઈકોર્ટના નિયમો ૧૯૮૩ના ભાગ ૨ની કલમ (૨) હેઠળ ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર હેઠળની રિટ અરજી તરીકે, આવી રિટ અરજીઓને ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર હેઠળની કાર્યવાહી તરીકે ગણવી જોઈએ.

((૨) બીજી બાજુ, જો કલમ ૨૨૬ હેઠળ માંગવામાં આવેલી રાહતની પ્રકૃતિ દીવાની કાર્યવાહીની હોય અને કોઈ વ્યક્તિ યોગ્ય રાહત દ્વારા અમલમાં મૂકવા માંગે છે, જેણે કોઈ પણ વ્યક્તિ અથવા રાજ્ય સામે તેના નાગરિક અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોવાનો આરોપ મૂક્યો હોય અને

જે સાબિત થાય તો તે અધિકાર, દાવો અને રાહત, જેમ કે દેવાની ચુકવણી, નુકસાન, વળતર, ચોક્કસ સંપત્તિની ડિલિવરી, વ્યક્તિગત અધિકારનું અમલીકરણ, દરજ્જાનું નિર્ધારણ વગેરેની ઘોષણા, વ્યક્ત અથવા ગર્ભિત પરિણામમાં પરિણમશે, તો આવી કાર્યવાહી અને જે ગુજરાત હાઈકોર્ટના નિયમો, ૧૯૯૩ના નિયમ રના ભાગ ૧માં દર્શાવવામાં આવી છે, તેને ગુજરાત હાઈકોર્ટના નિયમો, ૧૯૯૩ હેઠળ દીવાની કાર્યવાહી તરીકે ગણવામાં આવશે. નાગરિક અધિકારક્ષેત્ર.

ઉપરોક્ત કારણોસર, હું વિશેષ ફોજદારી અરજીના રૂપમાં આ રિટ-અરજીની જાળવણી અંગે રાજ્ય વતી ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રારંભિક વાંધાને સમર્થન આપું છું.

પ્રારંભિક વાંધાને સમર્થન આપ્યા પછી, મારે રિટ-અરજદાર વતી ઉઠાવવામાં આવેલા અન્ય મુદ્દાઓમાં જવાની જરૂર નથી. રિટ-અરજદાર માટે કાયદા અનુસાર યોગ્ય મંચ સમક્ષ યોગ્ય સ્વરૂપમાં યોગ્ય કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે તે ખુલ્લું રહેશે.

આ રિટ-અરજી, તેથી, નિષ્ફળ જાય છે અને અન્ય મુદ્દાઓના ગુણદોષમાં ગયા વિના, જાળવણીક્ષમતાના આધારે નકારી કાઢવામાં આવે છે, ખાસ કરીને, શું રાજ્ય સરકાર માહિતીના અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૮ (સી) નો ઉપયોગ કરવામાં ન્યાયી છે કે કેમ.

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમુર્તી શ્રી)

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.